

KUL TÚRA SLOVA

*Populárnovedný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
jazykovedného
ústavu
Ľudovíta Štúra
SAV*

HLAVNÝ REDAKTOR

PhDr. Gejza Horák CSc.

VÝKONNÝ REDAKTOR

Ivan Masár

REDAKČNÁ RADA

E. Bajzík, V. Betáková
CSc., PhDr. G. Horák CSc.,
PhDr. J. Horecký DrSc.,
I. Masár, J. Matejčík CSc.,
PhDr. J. Oravec CSc., K. Pal-
kovič, prof. PhDr. J. Ružička
DrSc., člen korešpondent
SAV, J. Sabol, E. Smieško-
vá, M. Urbančok

REDAKCIA

Bratislava, Klemensova 27

ROČNÍK 2 — 1968 — ČÍSLO 6

OBSAH

J. Ružička, Problémy slovenčiny v SAV 193

Hlasy o slove

M. Haľamová 198

Upozornenie 199

Čítame Slovník slovenského jazyka 200

L. Dvonč, Z nesprávneho rozdeľovania slov v praxi 204

E. Kučerová, Sú slová *vystúpenie* a *prejav* rovnoznačné? . 203

Diskusie

E. Sekaninová, O slove *mŕting* 211

Rozličnosti

Nie viď, ale pozri G. Horák . . 212

Patrí slovo *šperkovnica* do SSJ?

R. Kuchar 213

Akého rodu je *lúmen*? G. Ho-

rák 214

Správy a posudky

Sonda do súdnych spisov. I. Masár 215

Úspešná slovenská gramatika. J. Horecký 216

Rozum do vrecka — ale nie s chybami. V. Slivková . . 217

Spytovali ste sa

Mľandrák. G. Horák 219

O výslovnosti názvov obcí Tisovec, Dolný Tisovník, Horný Tisovník a Tisinec. M. Majtán 220

Problémy slovenčiny v SAV

[Prednesené na Valnom zhromaždení SAV 10. 4. 1968]

JOZEF RUŽIČKA

Vážené predsedníctvo, ctené valné zhromaždenie!

1. Problémy slovenčiny zaujímajú dnes oveľa širší kruh ľudí ako nedávno. Svedčí o tom aj uznesenie Predsedníctva SAV č. III, 7 zo dňa 19. februára 1968, že mám o nich hovoriť na tomto valnom zhromaždení, aby sa o nich dozvedela aj širšia verejnosť.

Slovenčina je jedným zo základných znakov nášho národa. Jazykovedci tvrdia — a majú v tom pravdu napriek rozličným námietkam iných odborníkov a verejných pracovníkov —, že slovenčina je hlavným znakom slovenského národa od jeho konštituovania podnes.

Z tohto základného zaradenia slovenčiny do kontextu nášho národného života vyplýva i ďalší dôvod, prečo sa široká verejnosť dnes živo zaujíma o slovenčinu: ľuďom dnes už nie je jedno, čo sa deje okolo základného znaku národa, nie je im jedno, aké politické a kultúropolitické idey sa vnášajú do realizácie tohto reprezentatívneho znaku národa.

Nejdem rozvádzať všetky problémy slovenčiny, na to tu niet ani času, ani primeraného prostredia — hoci je zrejmé, že Akadémia by si mala nájsť dost času, porozumenia i prostriedkov pre základné problémy slovenčiny, a to jednak pre vnútorné problémy jazykové a jazykovedné, ako i pre vonkajšie problémy kultúrne a vôbec spoločenské. Slovenská akadémia vied ako naša vrcholná vedecká inštitú-

cia mala by sa teda ukázať aj v týchto súvislostiach ako hodná svojho mena a rangu.

2. Dnes sa veľa hovorí na jednotlivých pracoviskách našej Akadémie o tom, čo sa stalo u nás za ostatných dvadsať rokov a najmä v ostatných mesiacoch. Okrem všeobecných faktov z politického života spomínajú sa najviac interné, úzko odborné otázky. Väzba medzi vedou a spoločenským životom je však iba výnimočne na poprednom mieste. Osmeľujem sa konštatovať, že jazykoveda má v tomto ohľade osobitné postavenie, lebo v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra je to takto.

Už pred tromi rokmi, bez pokynu zhora — na jar 1965 sme pozametalí pred vlastnými dvermi: urobili sme zásadný rozbor kľúčových tém bývalého Ústavu slovenského jazyka a urobili sme tieto uzávery: Odmietli sme oficiálnu (t. j. vrcholnými orgánmi strany, vlády i Akadémie podporovanú) koncepciu umelého a násilného zbližovania spisovnej slovenčiny s češtinou; vyslovili sme tézu o suverenite slovenčiny; žiadali sme samostatnosť jej výskumu a plnú účasť na rozvoji jej kultúry.

Tento prelom v ideovej a odbornej koncepcii výskumu slovenčiny si vyžiadal aj reorganizáciu jazykovedného pracoviska. Boli nevyhnutné isté opatrenia, ktorými sa zabezpečili nové cesty výskumu a jazykovej politiky. V roku 1966 sme na vedeckej konferencii prediskutovali novú koncepciu výskumu slovenčiny a začali sme podľa nej rozvíjať najmä spomínanú väzbu vedy so spoločnosťou.

Podrobnejší rozbor tejto problematiky možno nájsť v knihe *Kultúra spisovnej slovenčiny*, vydanéj vo Vydavateľstve SAV koncom minulého roku. Tu spomeniem iba to, že jadrom tejto koncepcie sú naše *Tézy o slovenčine*.

Spomínam tieto veci preto, aby sa naša Akadémia ako celok dozvedela, že sa v jazykovede urobil základný prelom už dávnejšie, že sa predložil a schválil „akčný program jazykovedy“ pred dvoma rokmi a že sa tento program už aj uskutočňuje. Nové zameranie práce našlo výraz aj v premenovaní bývalého Ústavu slovenského jazyka na *Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra*: vedome sme sa teda prihlásili k štúrovskej koncepcii slovenskej kultúry a slovenského národa vôbec a rozhodli sme sa skúmať slovenčinu s prihliadnutím na všetky okolnosti, v ktorých sa ona realizuje ako súčasť nášho národného života. Preto napríklad naše *Tézy o slovenčine* sú nielen vedeckým poznaním rodného jazyka (čiže ucelenou teóriou o slovenčine), ale sú aj ľudským a občianskym vyznaním o rodnej reči, a preto sú aj programom na zveľaďovanie príslušného úseku národnej kultúry. Preto je samozrejmé, že sa slovenská jazykoveda aktívne zapája do celospoločenského úsilia po lepšom usporiadaní nášho národného i štátneho života.

3. Treba spomínať tieto veci, aby sa ukázal rozdiel medzi súčasným zameraním nášho odboru a medzi nedávnou minulosťou. A prepáče

mi, že uvediem niekoľko faktov z nedávnej minulosti, s ktorými bolo treba tuho zápasiť. Zaznávania spoločenskovedných disciplín v Československu vôbec a v dvojnásobnej miere v našej Akadémii, hodnotenie jazykovedy ako periférnej a u nás navyše aj ako ideologicky podozrivej disciplíny, administrovanie jazykovedy a jazykovedcov a najmä slovakistiky a slovakistov — a k tomu všetkému vedenie jazykovedného pracoviska v nedávnej minulosti bez chrbtovej kosti a bez národnej hrdosti. Výsledkom týchto faktorov bola periférna poloha slovakistiky, čo sa ukázalo napríklad aj na *Slovníku slovenského jazyka* (v piatich dieloch od 1959 do 1965 pod vedením dr. Štefana Peciaru). Dovoľte, aby som sa trochu pristavil pri tomto dôležitom vedeckom diele, a to najmä preto, lebo sa verejnosť na to pýta.

4. *Slovník slovenského jazyka* je silne poznačený spoločenskými pomermi u nás za ostatných dvadsať rokov. Nedôvera k slovenskej jazykovede, vyžadované zblížovanie spisovnej slovenčiny k češtine, otrocká závislosť v lexikologickej a lexikografickej koncepcii od českých vzorov, pomerne slabo pripravený autorský kolektív a lacno vykonaná príprava, a oproti tomu usilovnosť lexikografov — to boli okolnosti a faktory, ktoré umožnili dokončiť za pomerne krátky čas slovník stredného rozsahu na pomerne dobrej technickej a lexikografickej úrovni, ale súčasne na pomerne zlej národnej úrovni. Táto výčitka sa konštatovala už pri oponentskom posúdení rukopisu prvého dielu slovníka (voľakedy v r. 1957) — už vtedy sa slovník zamietol —, ale vedúci pracovník z pozície sily — ako riaditeľ ústavu — vytrval na svojom stanovisku: preto bolo potrebné ešte raz a dôraznejšie vysloviť posudok na vedeckej konferencii v júni 1965. Tu sa jednoznačne konštatovalo, že *Slovník slovenského jazyka* (I. až IV. diel) je ako informatívne dielo dobré a užitočné, ale že je ako normatívne dielo zlé a škodlivé. Na tomto hodnotení netreba meniť nič ani dnes (hoci máme ďalšie argumenty z rozboru každého hesla slovníka, ktorý už po druhý rok uverejňujeme v časopise Kultúra slova).

Je samozrejmé, že zistené chyby treba napraviť. V jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra usilujeme sa o to niekoľkými cestami.

Po prvé — robíme minucióznú kritiku Slovníka slovenského jazyka a uverejňujeme ju v časopise Kultúra slova. Táto kritika nie je samoúčelná, lebo je súčasne aj prípravou na ďalšie lexikografické práce.

Po druhé — pracovníci nášho ústavu sústavne spolupracujú s dôležitými úsekmi jazykovej praxe (ako je rozhlas, televízia, divadlo, literárne vydavateľstvá a redakcie novín, školy), a to vo forme porádenskej pomoci a jazykovej výchovy (rozhlasová poradňa, stĺpčky v novinách, úprava učebných textov ap.). Tu sa získavajú čerstvé pracovné podnety zo živej praxe.

Po tretie — ústav sa zúčastňuje na príprave príručiek jazykovej

správnosti (nové vydania Zaunerovej príručky vo vydavateľstve Obzor, zoznam najčastejších chýb ap.). Týmto sa sleduje okamžitá pomoc praxi (v zmysle jazykovej prevencie).

Po štvrté — do plánu ústavu sme zaradili dve slovníkové úlohy, a to jednak *Krátky normatívny slovník* a jednak *Diferenčný československý slovník*. Sú to úlohy, ktorých riešenie bude mať pre jazykovú kultúru na Slovensku veľký význam.

Už doteraz sa nám ukazuje, že najdôležitejšou úlohou je vypracovať normatívny slovník. Spomeniem iba toľko, že je to veľmi náročná vedecká práca — ako to ukazujú aj skúsenosti na iných jazykovedných pracoviskách v zahraničí — a preto ju bolo treba veľmi dobre premyslieť hneď na začiatku. Táto úloha je v našom pracovnom pláne od začiatku 1967 a v minulom roku sa splnila prvá vytýčená etapa: vypracoval sa rámcový plán celého diela a k nemu aj harmonogram prác, okrem toho sa začal vytriedovať materiál z kartoték ústavu a dopĺňať novými excerptami. Ukazuje sa, že túto prácu — rozvrhnutú na 12 rokov — nebude možno nijako zrýchliť ani skrátiť. Na to by bola potrebná radikálna zmena v priestorovom, finančnom a kádrovom vybavení pracoviska. A keďže tento predpoklad nie je reálny, naša kultúrna verejnosť musí sa uspokojiť s jednoduchšími pomôckami, ktoré som spomenul v predchádzajúcich odsekoch.

Prepáčte, že som sa dlhšie zdržal pri tejto konkrétnej úlohe: chcel som, aby ste pochopili náš postup na dosiahnutie cieľov za daných pracovných okolností.

5. Bol by som rád, keby sa napriek tomu, že zdôrazňujem skôr praktické a spoločenské momenty v našej práci, verilo, že sa jazykovedci aj v našej Akadémii zaoberajú v prvom rade výskumom, vedeckou prácou: všestranný výskum slovenčiny osvedčenými tradičnými i modernými metódami, na medzinárodnej úrovni je našou hlavnou úlohou. A máme tu pekné výsledky, akým je napríklad *Morfológia slovenského jazyka*, 1966, ktorá sa na celoslovenskom fóre hodnotí ako doteraz najúplnejší moderný opis slovanského jazyka. Pravdaže, nijako nechceme zastierať, že v našej každodennej práci sa vedome uplatňuje pocit zodpovednosti za isté zložky národného a celospoločenského života. S tým súvisí súčasná aktivita jazykovedcov: v ostatnom čase sme viac ráz formulovali a predložili na najvyššie stranícke a štátne miesta (napr. aj vedúcemu tajomníkovi ÚV KSČ s. Alexandrovi Dubčekovi, aj pánu prezidentovi ČSSR Ludvíkovi Svobodovi, aj predsedníctvu Slovenskej národnej rady do rúk s. Ing. F. Barbírka) konkrétne návrhy, ako riešiť isté otázky v našom štáte v súlade s vedeckými poznatkami o slovenčine. Spomeniem iba dve veci.

Prvá vec sa týka potreby používať u nás termín *štátny jazyk*. Navrhujeme novelizovať našu ústavu a fixovať v nej zásadu, že čeština a slovenčina sú v ČSSR funkčne rovnocenné štátne jazyky. Dnešná for-

mulácia našej ústavy (ako aj príslušný pasus Košického vládneho programu) je výsledkom kompromisu — ústupkom v prospech tých, ktorí slovenčinu nepokladali za samostatný slovanský jazyk ani po roku 1944 a 1945.

Druhá vec sa týka *zákona o slovenčine*. Máme na mysli deklaratívny zákon o samobytnosti a suverenite slovenčiny, ako aj o povinnej účte k nej. Nebolo by múdre, keby sa táto myšlienka odmietla v Čechách a ponechala sa iba na eventuálnu realizáciu na Slovensku. Tu ide o spoločnú vec, o vec celoštátneho charakteru aj v tom prípade, že sa v krátkom čase bude realizovať u nás symetrický model štátoprávného usporiadania spolužitia Čechov a Slovákov.

So zákonom o slovenčine súvisí veľmi veľa vecí, napríklad aj samozrejma požiadavka kvalitnejšie skúmať a kvalitnejšie vyučovať slovenčinu (a to sa týka aj našich vysokých škôl, filozofických a pedagogických fakúlt, kde sa slovenčina zväčša vyučuje polokvalifikovane, a týka sa to aj Karlovej univerzity, kde sa slovenčina prednáša celkom nekvalifikovane). Tento zákon je veľmi potrebný, hoci by to bol iba deklaratívny zákon, akým bol povedzme zákon z konca prvej republiky: *T. G. Masaryk se zasloužil o stát*. Pravda, pri zákone o slovenčine máme na mysli predovšetkým budúcnosť našich národných vecí v česko-slovenskom štáte, a nie pietné konštatovanie faktov z minulosti.

Verte, že aj tieto dva konkrétne návrhy sú podložené serióznou vedeckou argumentáciou, ktorú by bolo možno uplatniť práve v rámci našej Akadémie, keby sa zodpovedné zložky Akadémie ujali našich návrhov. Ja si myslím, že naša Akadémia je priam povinná zúčastniť sa na súčasnom pohybe v našej spoločnosti, a to tak, že bude prenášať doň výsledky vedeckého výskumu. Nesmie byť na prekážku, že sú to výsledky spoločenskovedného výskumu, lebo veď sa tu možno oprieť o solídne pracovné výsledky príslušných vedeckých ústavov a komisií, ktoré úspešne pracujú v porovnaní s paralelnými inštitúciami českými, hoci nepriazňou osudu žijú životom chudobného príbuzného.

6. Chcem zakončiť svoj diskusný príspevok dvoma želaniami, v ktorých sú zahrnuté aj základné problémy slovenčiny v Slovenskej akadémii vied:

1. Nech sa naša Akadémia ako celok vážne zapojí do hlavného obrodzujúceho prúdu nášho súčasného života a nech sa pri tom smelo oprie o pracovnú kapacitu svojich spoločenskovedných ústavov.
2. Nech sa naša Akadémia dá preniknúť elánom tých svojich vedeckých pracovníkov, ktorí pri svojej každodennej odbornej robote zisťujú, že na úspešné zvládnutie aktuálnych úloh treba mať nielen peniaze, rozum a vôľu, lež aj citlivé srdce a kus národnej hrdosti.

HLASY O SLOVE

„Predom môjho listu prijmite môj srdečný pozdrav a stálu spomienku na Vás...“

Takto a vždy rovnako začína svoje listy šuhaj, ktorý stojí na prahu maturity, a ako viem, patrí medzi lepších žiakov. Ani ďalšie vety nie sú bez chyby krásy.

Predpokladajme, že tento mládenec pôjde na techniku, kde sa už nebude môcť zdokonaľovať v slovenčine, iba ak z vlastnej iniciatívy, čo je dosť nepravdepodobné. Ľahko si predstavíť, akými umele vykonštruovanými a nezrozumiteľnými vetami vyšperkuje svoje prejavy, vyhlášky, smernice, uznesenia a expertízy, bez ktorých sa v budúcom povolani nezaobíde. Z takýchto materiálov bude si môcť Zora Jesenská ešte dlho plným priehrštím vyberať perličky pre stĺpček v KŽ — Nelámte si jazyk! Lebo „môj“ maturant nie je ojedinelým zjavom.

Kde väzí prítina? Čo sa to „u d i a l o“ s našou školou? Ale i s rodinou.

Chodievam ráno do roboty takmer vždy preplnenou električkou. Matky vtedy odvádzajú svoje deti do škôlok neraz z jedného konca mesta na druhý. Pozorujem tieto mladé už za rána ustaté ženy. Len zriedka sa matka prihovori dieťaťu, myslou je od neho ďaleko, pri práci, ktorá ju o chvíľu pohltí, a chudá dieťa stĺpnuté sedí na lavici a bojazlivo sa obzerá. Tu sa začínajú jeho prvé psychické traumy.

Chýbajú staré mamy? Tie s rukami voňajúcimi chlebom, láskavou dlaňou pohládzajúce hlávku vnúčata, s ústami vždy ochotnými odpovedať na večné „prečo“. Staré mamy, ktorým čas plynul pokojným riečiskom staroby. A ony sa mohli rozdávať ako chlieb, ako krížalky sušeného ovocia zo slamienky v tajupľnej komore, plnej zázračných vecí — od homôľok syra po vrece orechov a policu červených jabĺčok.

S dôvažkom uzlíka rozprávok, z ktorého do dieťaťa podvedome vstupovala krása.

Na prvé stretnutie s rozprávkami starej matky spomína básnik Milan Rúfus ako na materskú školu poézie, rodnej reči, ľudskosti a krásy. I po rokoch vracia sa k nim ako „k symbolu domova, s láskavým vízum ich slova“.

Nám chýba toto láskavé vízum slova.

MAŠA HALAMOVÁ

Ks

Upozornenie

Slovenská pravopisná komisia so súhlasom Predsedníctva Slovenskej akadémie vied a Predsedníctva Slovenskej národnej rady upravuje od 1. mája 1968 písanie slov *sbor*, *sváz*, *sjazd*, *svitok* a *zpráva* takto: **zbor**, **zváz**, **zjazd**, **zvitok**, **správa**. Rovnako sa píšú aj odvodené a zložené slová, napr. *zborový*, *zborník*, *zborovňa*, *zvázový*, *zvázacky*, *zjazdový*, *zvitkový*, *spravodajca*, *spravodajský*, *spravodajstvo*. Tým sa odstraňujú výnimky pri písaní predpôn *s-*, *z-*, ktoré zostali v Pravidlách slovenského pravopisu z roku 1953 (a v ďalších vydaniach) z mimojazykových príčin.

Podľa tejto úpravy treba písať aj skratky názvov inštitúcií, v ktorých sa používajú tieto slová, napr. **ZNB** [Zbor národnej bezpečnosti], **ZSN** [Zväz slovenských novinárov].

Prídavné meno **československý** sa má podľa rozhodnutia Slovenskej pravopisnej komisie vždy skracovať dvoma písmenami, t. j. **ČS**, napr. **ČSZŽ** [Československý zväz žien], **ČSOK** [Československá obchodná komora].

* * *

Toto upozornenie publikovala v apríli t. r. aj denná tlač. Príslušné paragrafy Pravidiel slovenského pravopisu upravujú sa takto:

§ 19. Predpony *s-*, *z-*, *zo-* [o predpone *vz-* pozri § 22] píšeme v zásade podľa výslovnosti, a to:

a) Pred neznelou spoluhláskou píšeme predponu *s-*, napr.: *skaziť*, *stratiť*, *skúsiť*, *scudzíť*, *spáliť*, *spísať*, *spočítať*, *stieť*, *siláčiť*, *sfúknuť*, *schladiť*, *schudnúť*, *sklamať*, *správa*, *spravodajca*, *spravodajský*, *spravodajstvo*.

b) Pred znelou (párovou i nepárovou) spoluhláskou a pred samohláskou píšeme predponu *z-*, napr.: *zháňať*, *zhoda*, *zhromaždiť*, *zhyb*, *zbláznit sa*, *zbor*, *zdrevenieť*, *zjazd*, *zjednotiť*, *zlava*, *zlepiť*, *zlizať*, *zlutovať sa*, *zmiľovať sa*, *zmiešať*, *zmes*, *zmýšľať*, *zmysel*, *zrovnať*, *zrub*, *zrezať*, *zvlhnúť*, *zviazať*, *zváz*, *zvitok*, *zvrchný*, *zísť sa*, *zorganizovať*, *zoblieť sa*.

c) V slabičnej podobe píšeme v zhode s výslovnosťou vždy predponu *zo-* [nikdy nie „so“], napr.: *zomknúť sa*, *zopäť*, *zoskočiť*, *zoskupiť sa*, *zostup*, *zošit*, *zotmieť sa*, *zohnúť sa*, *zoradiť sa*, *zoslábnúť*, *zostať*, *zotrvať*, *zovšednieť*, *zoznam*, *zoznámiť (sa)*.

Rovnako podľa výslovnosti píšeme aj príslovkové zložky, napr.: *spočiatku*, *spravidla*, *sprava*, *sprvoti*, *sprvu*, *spredu*, *skade*, *staďe*, *spamäti*, *naspamäť*; *zhora*, *zdola*, *zblízka*, *zďaleka*, *zľahka* a *pod.*, i zložené predložky, napr.: *spoza*, *spod*, *spomedzi*, *spodod*, *sponad* a *pod*.

§ 20. Podľa uvedenej zásady píšeme rovnako aj slová, ktoré majú odlišný význam. Napr.:

<i>zbeh</i>	1. zbeh ľudí; 2. vojenský zbeh
<i>zbehnúť (sa)</i>	1. zbehnúť dolu, zbehnúť sa dohromady; 2. zbehnúť zo služby
<i>zberať (sa)</i>	1. chystať sa; 2. zberať úrodu
<i>zbierať (sa)</i>	1. zhromažďovať (sa); 2. rana sa zbiera
<i>zbíjať</i>	1. zbíjať lešenie; 2. zbíjať ľudí
<i>zbiť</i>	1. zbiť plot; 2. zbiť človeka
<i>zísť (sa)</i>	1. zísť zhora, zísť sa s niekým; 2. to sa ti zíše
<i>zjazd</i>	1. zjazd na lyžiach; 2. zjazd strany
<i>zlava</i>	1. z lavej strany; 2. zlava na cene
<i>znášať</i>	1. nosiť zhora, nosiť dovedna; 2. znášať krivdu
<i>zniest</i>	1. zniest zhora, zniest dovedna; 2. zniest utrpenie
<i>zobrať</i>	1. zozbierať dovedna; 2. vziať
<i>zohnať</i>	1. zohnať niečo zhora, dovedna; 2. nájsť niečo, obstaráť niečo
<i>zviezť, zvädzáť</i>	1. zviezť (zvädzáť) vodu odnikade; 2. zviezť (zvädzáť) na zlý čin
<i>správa</i>	1. zvesť; 2. vedenie podniku;

Ale rozlišujeme *zmena* (napr. zmena programu) a *smena* (pracovná smena).
§ 21. V slovách *sloh, sloha, svah, smer (smerný, smerovať, smernica)*, *nezmierny* píšeme a vyslovujeme *s*.

V slovách *zmluva (zmluvný, nadzmluvný)*, *zrok (zročný)*, *zmieriť (sa)* (*nezmieriteľný*), *zjazd (zjazdový)*, *zväz (zväzový, zväzák, zväzáčka)* píšeme a vyslovujeme *z*.

§ 22. Predpona *vz-* sa píše najmä v slovesách alebo podstatných menách dejového významu, ak ide o pohyb zdola hore alebo o vzrastanie deja, napr.: *vzbúriť sa, vzbopíť sa, vzpínať sa, vzísť, vzhádzať, vzhodiť, vznikáť* a pod.

Prof. PhDr. JOZEF RUŽIČKA,
predseda Slovenskej pravopísnej komisie

Čítame Slovník slovenského jazyka

Pripomienky k jednotlivým heslám v SSJ, ktoré uverejňujeme na pokračovanie, sú výsledkom kolektívnej spolupráce týchto pracovníkov Jazykovedného ústavu E. Štúra: J. Doruľu, L. Dvonča, F. Kočiša, Š. Michaluša, J. Oravca, V. Slivkovej, E. Smieškovej, M. Šalingovej a M. Urbančoka.¹

¹ Podrobnejšie pozri v 1. a 2. čísle minulého ročníka nášho časopisu.

divoký — SSJ spracúva ako v celom rozsahu spisovné slovo, ktoré je okrem druhého významu „voľne rastúci, žijúci; planý, neskrotený, neregulovaný, divý“ (ten SSJ hodnotí ako hovorový) rovnocenné so synonymným prídavným menom *divý*. V SSJ je slovo *divoký* oproti *divý* bohatšie o význam „výstredný, krikľavý“, ktorý sa exemplifikuje spojeniami *divoký vzor*, *divoká farba*.

K uvedenému hodnoteniu v SSJ treba vysloviť výhrady. Slovo *divoký* je prevzaté z češtiny (v SSJ niet poznámky o pôvode). Na nárečový pôvod (západné Slovensko) podľa dokladov a pôvodu autorov usudzovať nemožno. Materiál, ktorý máme k dispozícii, umožňuje podrobný rozbor. Na ten však pri tejto príležitosti nemáme dost miesta. Predsa však pokladáme za potrebné venovať pomeru medzi slovami *divý* a *divoký* viac pozornosti ako zvyčajne.

Iba zbežne pripomíname, že významové členenie a roztriedenie spojení pri slove *divoký* nie je adekvátne. Túto stránku tu však rozoberať nemožno. Postačí konštatovať, že prídavné meno *divoký* má dva najvýraznejšie významy. Tie sa (vychádzame zo Slovníka spis. jazyka českého) dajú vyložiť takto: 1. (o človeku, zvieratách, rastlinách) voľne sa vyvíjajúci; necivilizovaný, nedomestifikovaný, nepestovaný; 2. prudký, bujný, nespútáný, bezuzdný, zúrivý. Na slovo *divoký* v prvom význame (napr. *divoké zviera*, *divoká hus*, *divoké hrozno*, *divokí Indiáni*) máme v našom materiáli okolo dvadsať dokladov, v druhom (napr. *divoká riava*, *rieka*, *divoký kankán*, *divoká nátura*, *divoká búra*) do päťdesiat. Všetkých dokladov je okolo sedemdesiat. Napriek tomuto pomerne vysokému počtu dokladov však treba o slove *divoký* vysloviť výhrady z hľadiska spisovnosti. Zreteľne to vyplýva z porovnania s prídavným menom *divý* — tak sa v inom svetle ukáže aj spomenutý vysoký počet dokladov na prídavné meno *divoký*. Na slovo *divý* v uvedenom prvom význame máme totiž 180 dokladov (na *divoký* okolo dvadsať), v druhom tiež okolo 180 (na *divoký* do 50). Dovedna teda máme v tých istých významoch na slovo *divý* okolo 360 dokladov, na *divoký* okolo 70.

Nepokladáme za potrebné osobitne dokazovať, že z hľadiska spisovnosti pri prvom význame niet problémov: tu je pevne ustálené prídavné meno *divý* (napr. *divý kôň*, *divé hrozno*, *divý zver* ap.). Slovo *divoký* sa v tomto význame zreteľne pociťuje ako chybné. Z tohto hľadiska teda nie je primerané, keď sa v SSJ o spojení *divoká zver* hovorí iba to, že bežnejšie je spojenie *divá zver* (v SSJ 2. význam).

Zložitejšia je situácia pri druhom význame. Ukazuje na to aj pomer dokladov: pri prvom význame je pomer *divoký* k *divý* 1:9, pri druhom je to skoro 1:4. Ak by sme postupovali priamočiaro, vychodilo by nám, že slovo *divoký* je nespisovné aj v tomto (druhom) význame, lebo ten vlastne vznikol prenesením prvého, v ktorom ho pokladáme za nespisovné (prenesenie vzniklo na základe toho, že čo je neskrotené, nedo-

mestifikované — najmä o zvieratách —, je aj prudké, nespútané, zúrivé]. Ponúka sa však aj iná možnosť. Je to možnosť chápať pomerne vyššiu frekvenciu slova *divoký* v druhom význame ako výraz významovej diferenciácie, ako výraz toho, že sa oproti *divý* (vo význame neskrotený, nedomestifikovaný) diferencuje *divoký* práve vo význame „prudký, nespútaný, zúrivý“;² „Výhoda“ takejto diferenciácie by bola v tom, že by v krajnom prípade bolo možné aj takéto spojenie: *divoké* (= zúrivé) *divé* (!= nedomestifikované) *zvíra*. Zdá sa však, že takéto vysvetľovanie je iba logickou konštrukciou, alebo je naznačený diferenciačný proces iba na samom začiatku, takže z neho nijaké spoľahlivejšie závery robiť nemožno. Stav v spisovnej slovenčine je zatiaľ taký, že sa v druhom význame slová *divý* a *divoký* používajú v tých istých alebo analogických spojeniach: *divá riava* — *divoká riava*, *divý tanec* — *divoký kankán*, *divá fujavica* — *divoká búra*, *divá vášeň* — *divoká vášeň*. Slovo *divoký* však oproti slovu *divý* v tomto význame pokladáme za príznakové knižnosťou a relatívnou zriedkavosťou. V slovníkovom spracovaní by sme pokladali za vhodnú obmedzujúcu poznámku (napr.: bežnejšie *divý*). Z tohto hodnotenia vidieť, že slovo *divoký* nepokladáme ešte v spisovnej slovenčine za celkom adaptované. Ukazuje na to aj to, že do základu *divok-* máme pevnejšie ustálené zatiaľ iba niektoré spojenia a odvodeniny: *divoký západ*³ (ale jeden doklad máme aj na *divý západ*), *divočina* („pustá, nekultivovaná krajina, divo rastúce húštiny, lesy“; prvý význam tohto slova v SSJ „mäso z divej zveri, divina“ však nie je nepríznakový), *mäso na divoko*.

Rovnako by sme hodnotili aj štvrtý význam v SSJ „nápadne sfarbený, výstredný, krikľavý“, ktorý sa exemplifikuje spojeniami *divoký vzor*, *divoká farba*. V materiáli sa tieto spojenia nenachádzajú. Nechceme tvrdiť, že nie sú možné, ale tento význam potom nemal vypadnúť ani pri slove *divý*, ako sa to v SSJ stalo.

Poznámka. Pravidlá slov. pravopisu z r. 1931 slovo *divoký* neuvádzajú. Vo vydaní z r. 1940 sa označuje ako chybné. Od vydania r. 1953 sa uvádza bez poznámky.

dlabanka — SSJ uvádza ako nespisovné, ľudové slovo s významom „vydlabaná a vypálená nádoba z dreva“. Máme iba jediný doklad od J. Martinku: *Prinášajú rohy, kornuty, dlabanky a nalievajú do nich*

² Možno to mal na mysli P. Ondrus (SR 1966, str. 81), keď paralelu *divoký* — *divý* hodnotil (hoci dôvody neuviedol) ako pojmové spresnenie a štylistickú diferenciáciu.

³ SSJ uvádza písanie tohto spojenia s malým *d*. Myslíme, že sú dôvody písať veľké písmeno.

medovca. Ludový (nárečový) pôvod tohto slova sa nám overiť nepodarilo. Ale ak aj túto možnosť nevylučujeme, myslíme, že slovo *dlaban-ka* možno pokladať za spisovné na základe toho, že označuje reáliu a že sa inak (napr. hláskoslovne alebo slovotvorne) z rámca spisovnej reči nevylučuje.

dlapa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo. Podľa dokladov a podľa pôvodu autorov sa na nárečovosť usudzovať nedá (doklady máme od Vajanského, Hviezdoslava, Kukučina a Jesenského). Vhodnejšie by bolo slovo *dlapa* pokladať za spisovný, a to zriedkavý variant bežnejších synonym *laba*, *dlaba*, *tlapa*.

dlžina — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo a vykladá ho synonymom *dlžka*. Máme naň doklady iba od Ondrejova. Napr.: *Sprava tahali sa múry domu po celej dlžine dvora*. Slovo *dlžina* slovotvorne patrí k slovám *hlbina*, *širina*, ktoré sú spisovné. Preto pokladáme za primerané aj slovo *dlžina* hodnotiť ako spisovné slovo s príznakom zriedkavosti (prípadne aj s príznakom slabšej expresívnosti).

Poznámka. V Pravidlách slov. pravopisu sa slovo *dlžina* uvádza od vydania r. 1940.

dlžiť sa — SSJ uvádza ako nespisovné, nárečové slovo s významom „požičiavať si, robiť si dlžoby, dlhy“. Máme naň iba dva doklady: *Svet nejde sa k nemu dlžiť*. (Kukučín) a *Kto sa rád dlží, málo slova drží*. (Záturecký) Nárečový pôvod slovesa *dlžiť sa* sa nám overiť nepodarilo. Nezvratnú podobu *dlžiť niekomu niečo* (= byť dlžen, dlhovať) náš materiál neobsahuje. Myslíme, že v spisovnej slovenčine by pár *dlžiť/dlžiť sa* bolo primerané pokladať za knižný zriedkavý.

doba — pri prvom význame sa v SSJ mala venovať väčšia pozornosť porovnaniu so slovom *čas*. Napr. pri spojeniach *jesenná doba*, *nočná doba*, *doba detstva*, *pracovná doba* malo byť upozornenie, že je v nich vhodnejšie (správnejšie) použiť slovo *čas*.⁴

dobráť — SSJ prihniedzované sloveso *dobráť sa niečoho, k niečomu* uvádza ako spisovné knižné slovo. Ide o české slovo, ktoré nemožno pokladať za organickú zložku slovenskej spisovnej slovnej zásoby. Oba doklady sú od P. Jilemnického. Jeden z nich: *Lúštil akési pismo a nevedel sa dobráť obsahu*.

⁴ Pozri SR IV, 141 a VI, 257.

Poznámka. Na tomto hodnotení nemení nič ani to, že sloveso *dobrať sa* s väzbou (do čeho) a s výkladom „dostali se (k čemu), dosáhnouti (čeho)“ uvádza vo svojom slovníku Kálal a spomína v súvisi s ním B. Bystricu a východné Slovensko. S dokladmi v našom materiáli to súvis nemá. Vidno to z toho, že sa v SSJ sloveso *dobrať sa* *niečoho, k niečomu* hodnotí ako knižné. Z ohľadu na súvis s Kálalovými údajmi by totiž skôr prichádzala do úvahy nárečovosť.

dobré — SSJ druhý význam „dobrý tvor, dobrá bytosť; čo pochádza od dobrej bytosti“ uvádza ako nespisovný, ľudový. Nevidíme príčinu, prečo by sa malo pochybovať o spisovnosti napr. týchto spojení: *to nie je po dobrom, to nie je s dobrým*. Ide o spisovné prostriedky. Ukazuje na to aj spracovanie opozita *zlé* v SSJ — hodnotí sa ako spisovné hovorové.

Poznámka redakcie. Prosíme čitateľov, ktorí poznajú slovo **dlabanka**, aby nám láskavo podali správu a opísali predmet, ktorý sa ním označuje.

Z nesprávneho rozdeľovania slov v praxi

LADISLAV DVONČ

1. Poučky o rozdeľovaní slov v písme na konci riadkov sa podávajú v Pravidlách slovenského pravopisu v kap. Rozdeľovanie slov.¹ Pozorovanie konkrétnej praxe v našej tlačenej produkcii, najmä na stránkach dennej tlače ukazuje, že sa pri rozdeľovaní slov tieto poučky nie vždy rešpektujú. V niektorých prípadoch dochádza takto neraz až k veľmi okatým chybám. V tomto príspevku chceme upozorniť na takéto evidentné prípady porušovania platných poučiek o rozdeľovaní slov pri slovách s predponami. Sme presvedčení, že výslovné upozornenie na tento druh nedostatkov v našich tlačенých jazykových prejavoch sa kladne prejaví v zlepšení stavu pri rozdeľovaní slov.

Podľa poučky Pravidiel slabičné predpony oddeľujeme od slovného základu, a to aj vtedy, ak sa základ začína samohláskou a predpona sa končí spoluhláskou, napr.: *ne-ochvejný, ne-dbať, do-čkať, vy-čkať* atď. V tomto bode sa v našej tlači robia chyby tým, že sa k predpone v prvom riadku pripája aj nasledujúci konsonant, ktorý nepochybne patrí už na druhý riadok, pretože nie je súčasťou predpony, ale koreňa slova, t. j. ďalšej morfémy, ktorá stojí za predponovou morféмой. Prítom je tu viacero prípadov podľa povahy koreňnej morfémy, resp. zoskupenia

¹ Pozri napr. v najnovšom, deviatom vydaní na str. 34—35.

foném na začiatku takejto korennej morfémy. Preto ich tu musíme rozobrať osobitne, čím sa lepšie osvetlia jednotlivé prípady nesprávneho delenia slov v písme na konci riadkov.

2. 1. S nesprávnym rozdeľovaním slov sa veľmi často stretávame pri slovách s predponou v tých prípadoch, ak sa korenná morféma začína na zoskupenie spoluhlások, ktoré sa v spisovnej slovenčine na začiatku slov nevyskytuje. Takmer pravidelne sa v týchto prípadoch píše spoluhláska z korennej morfémy na konci riadku spolu s predchádzajúcou predponou. Niekoľko príkladov: *odom-kol* (Slovenské pohľady 1965), *prim-kla sa* (Blažková 1964), *vym-kla sa* (Rázus 1964), *zam-kol* (Crofts — Kuzmány-Bruothová 1965), *zom-knutosti* (Pravda 1965), *zom-knutejšie* (Večerník 1965), *podot-knúť* (Večerník 1965), *dot-knúť sa* (Kochol 1965), *vyt-knúť* (Predvoj 1965), *zat-kli* (Pravda 1965).

Bolo by možné jednoducho konštatovať, že v týchto prípadoch ide o nesprávne uplatňovanie poučiek platných pre rozdeľovanie tzv. jednoduchých slov. Ak sú v takýchto slovách medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo slabičným *l*, *r* a samohláskou) dve spoluhlásky, prvá spoluhláska patrí do predchádzajúcej, druhá do nasledujúcej slabiky, napr. *bráz-da*, *dok-tor*. Táto poučka by bola nesprávne uplatnená v prípadoch *odom-kol*, *zam-kol* a pod. V prípadoch *podot-knúť*, *prim-kla sa*, *vym-kla sa* atď. by zas šlo o uplatnenie (nesprávne) tejto poučky: Ak je medzi dvoma samohláskami (dvojhláskami alebo slabičným *l*, *r* a samohláskou) skupina troch alebo viac spoluhlások a vnútri spoluhláskovej skupiny nie je slovotvorný švík (resp. si ho neuvedomujeme), patrí prvá spoluhláska do predchádzajúcej, ostatné do nasledujúcej slabiky, napr. *ses-tra*, *bys-trý*, *os-trý*, *An-gličan* a pod. Nesprávne delenie slov v týchto prípadoch má však hlbšie príčiny v zákonitostiach radenia foném na začiatku slov. V článku o rozdeľovaní slov v slovenčine² sme ukázali, že pri rozdeľovaní slov s troma alebo viacerými spoluhláskami medzi dvoma sanontami sa prejavujú tieto dve tendencie: 1. na konci prvého riadku sa ponecháva také spojenie spoluhlások, ktoré sa v spisovnej slovenčine môže vyskytovať na konci slova, 2. na začiatku nasledujúceho riadku býva zoskupenie spoluhlások, ktoré sa vyskytuje v spisovnej slovenčine na začiatku samostatných slov. Slová sa podľa toho rozdeľujú v týchto prípadoch tak, aby sa nenarušil obvyklý charakter začiatku alebo konca slova v spisovnej slovenčine z hľadiska zoskupenia spoluhláskových foném. Napr. slovo *röntgen* sa delí na *rönt-gen*, nie *rön-tgen*, pretože spojenie *tg* sa v spisovnej slovenčine na začiatku slov nevyskytuje; podob-

² Pozri L. Dvonč, *Z problematiky rozdeľovania slov v slovenčine*, SR 31, 1966, 219—225.

ne sa delia napr. slová *funkcia*, *sankcia* ako *funk-cia*, *sank-cia*, nie *fun-kcia*, *san-kcia*. Sú aj prípady, v ktorých sa spojenie spoluhlások môže rozdeliť dvojako, takže v jednom aj v druhom prípade príde na koniec prvého riadku a začiatok druhého riadku spojenie spoluhlások, ktoré sa vyskytuje v slovenčine na začiatku samostatných slov. V týchto prípadoch sa dáva prednosť deleniu, pri ktorom sa na koniec alebo na začiatok riadku dostáva zoskupenie spoluhlások, ktoré sa v spisovnej slovenčine častejšie vyskytuje, resp. skôr sa uplatňuje; napr. skôr sa používa delenie *ling-vistika* (spojenie *ng* je na konci slov veľmi časté) ako delenie *lin-gvistika* (spojenie *gv* na začiatku slov je pomerne zriedkavé). Zdá sa, že s podobnou tendenciou sa stretávame aj pri rozdeľovaní slov, ktoré sme uviedli vyššie, hoci ide o slová s predponou. Delenie typu *vym-knúť*, *podot-knúť*, *odom-kol* možno teda chápať ako snahu vyhnúť sa neprípustným konsonantickým skupinám na začiatku samostatných slov. V danom prípade ide teda o nesprávne uplatňovanie sa istej fonologickej zákonitosti na úkor členenia slov podľa morfeematického členenia. Takýmto delením sa síce odstraňujú spojenia spoluhlások, ktoré sa na začiatku samostatných slov nevyskytujú, ale sa tým zastiera morfeematické členenie príslušného slova na predponu a na koreň, neberie sa ohľad na koreň a predponu. V jazyku nášho typu je však pri delení slov výhodné prihliadať na morfeematické členenie slov, na jednotlivé morfémy ako nositeľov významu (najmenšie zvukové jednotky, na ktoré sa viaže význam). Preto treba rozdeľovať *vy-mknúť*, *podo-tnúť*, *odo-mkol* a pod., hoci na začiatku nového riadku sú spojenia spoluhlások, ktoré sa na začiatku samostatných slov nevyskytujú.

Medzi príkladmi, ktoré Pravidlá uvádzajú na delenie slov so slabičnými predponami, nenachádzame ani jeden príklad toho druhu, ktorý sme tu práve rozobrali. Pretože sa však v takýchto prípadoch prejavuje sklon k nesprávnemu deleniu slov, bude potrebné osobitne upozorniť na ne v Pravidlách, aby sa chyby tohto druhu neopakovali, resp. aby sa zmenšil ich počet.

2. 2. S uvedenými príkladmi úzko súvisia prípady, v ktorých sa v slove s predponou korenná morféma začína na spojenie spoluhlások pomerne zriedkavé alebo dokonca celkom výnimočné. Máme tu na mysli napr. rozdeľovanie *zá-rmutku* (Dreiser — Krčméry 1965), *dom-mnievať sa* (Lud 1965), *zap-neme* (Večerník 1965). Správne je tu delenie *zá-rmutku*, *do-mnievať sa*, *za-pneme*, pretože ide o slová s predponami *zá-*, *do-*, *za-*. Na začiatku nového riadku majú teda byť spojenia spoluhlások *rm*, *mň* a *pn*. Tieto spojenia sú na začiatku samostatných slov pomerne zriedkavé. Napr. spojenie *rm* sa vyskytuje v slovách

³ Pozri *Slovník slovenského jazyka III*, Bratislava 1963, 745.

rmútiť sa a *rmuť*.³ Spojenie *mň* sa vyskytuje v slovách *mňau*, *mňau-čať*, *mnieť*, *mních*, *Mníchov*, *mník* alebo v tvare *mne* (tvar osobného zámena *ja*).⁴ Spojenie *pn* sa vyskytuje pri slovách *pneuma*, *pneumatiký*, *pneumatika*, *pneumónia*, *pneumotorax*, v rámci domácich slov len pri slove *pnúť sa*.⁵ Preto ani neprekvapuje, že v slovách s predponami s uvedenými konsonantickými spojeniami na začiatku koreňov tiež dochádza tak často k nesprávnemu deleniu. Zase ide o snahu vyhnúť sa nezvyčajnému spojeniu spoluhlások na začiatku nového riadku (pravda, neraz sa tieto slová nesprávne rozdeľujú len preto, že sa berú ako tzv. jednoduché slová, nie slová s predponou). Aj v týchto prípadoch sa porušuje morfematické členenie slov, preto s ním nemožno súhlasiť.

2. 3. Nesprávne sa veľmi často delia slová, pri ktorých predpona zostáva len z jednej samohlásky. Pravidlá slovenského pravopisu hovoria, že pri rozdeľovaní slov obyčajne neoddeľujeme začiatočnú alebo koncovú slabiku, ak obsahuje len jednu samohlásku, napr. slová *ostať*, *oproti*, *akcia* ap. nerozdeľujeme na *o-stať*, *o-proti*, *akci-a*. V bežnej praxi sa však pri slovách s predponou, ktorú tvorí len jedna samohláska, oddeľuje predpona spolu s nasledujúcou spoluhláskou z koreňa. S takýmto delením sa stretávame najmä v dennej tlači. Naše denníky mávajú dnes vo väčšine prípadov pomerne úzke stĺpce (na jednej strane novín so stredoeurópskym formátom sa dnes najčastejšie používa šesť stĺpcov, v novinách so svetovým formátom býva sedem stĺpcov). Sadzač v mnohých prípadoch nemôže dať na prvý riadok okrem predpony aj nasledujúcu slabiku, napr. namiesto delenia *o-proti*, ktoré Pravidlá neodporúčajú používať, uplatníť delenie *opro-ti*. Tak sa potom používa nesprávne delenie typu *op-roti*, *ob-rana*, namiesto *opro-ti*, *obra-na* a pod. Niekoľko príkladov: *ot-vorené* (Stingl 1963), *ob-rániť* (Kostylev — Komorovský 1951), *ob-rancov* (Horizont 1965), *ob-ranu* (Život 1964), *ob-rany* (Pravda 1965), *ob-ranné* (Sloboda 1965), *oh-las* (Kultúrny život 1965), *och-rany* (Večerník 1965), *och-ranou* (Hlas ľudu 1965), *och-ranné* (Smena 1965), *os-pravedlnia* (Benzimra — Dudáš 1964), *ov-zdušia* (Pravda 1965), *oz-brojené* (Večerník 1964), *oz-brojených* (Smena 1965), *oz-namuje* (Horizont 1965), *oz-namujú-cich* (Roľnícke noviny 1965), *us-pokojiť sa* (Pravda 1965), *us-pokoja sa* (Smena 1965), *up-lynulom* (Pravda 1965), *us-kutočnili* (Predvoj 1965) a pod.

2. 4. V bežnej praxi stretávame sa s nesprávnym delením slov s predponou aj v iných prípadoch. Kým v predchádzajúcich prípadoch, ktoré sme tu rozoberali, išlo aj o istý tlak fonologického systému, podvedome sa uplatňujúceho a presadzujúceho sa, alebo o isté tech-

⁴ *Slovník slovenského jazyka II*, Bratislava 1960, 162—163.

⁵ *Slovník slovenského jazyka III*, 101—102.

nické momenty, v ďalších prípadoch, ktoré tu máme na mysli, ide len o chyby, nedostatky sadzačov a korektorov, ktoré sa nijako nedajú ospravedlniť. Napr. *oboz-námil* (Hlas ľudu 1965), *poč-kať* (Kavec 1965), *odovz-danie* (Prúd 1965/66), *pos-lali* (Crofts — Kuzmány-Bruothová 1965), *Pov-staním* (Pravda 1964), *spoz-náš* (Večerník 1965), *poz-nania* (Blažková 1964), *preš-lo* (Večerník 1966), *prís-tavišti* (Crofts — Kuzmányi-Bruothová 1965), *ro-zišli sa* (Hlas ľudu 1965), *zaz-rel* (Predvoj 1965), *zom-rel* (Pravda 1965, Kultúrny život 1965). Zvyčajné je tu priradenie začiatočnej spoluhlásky z koreňa k predpone (*poz-nania*, *prís-tavišti* atď.). V prípade delenia *ro-zišli* ide o pripojenie spoluhlásky z predpony ku koreňu. V oboch prípadoch ide o nesprávnu aplikáciu poučiek o rozdeľovaní jednoduchých slov, ktoré sme už spomínali.

3. Na prípady nesprávneho rozdeľovania slov sme upozornili už viac ráz v jednotlivých kritikách jazykovej stránky niektorých publikácií.⁶ Pri tejto príležitosti znovu poukazujeme na nesprávne delenie slov s predponami, a to na hranici medzi predponou a nasledujúcou korennou morférou. Jednotlivé prípady sme roztriedili a pokúsili sme sa ukázať, čím sa dá vysvetliť nesprávne delenie slov. Je potrebné, aby sa aj tejto stránke venovala primeraná pozornosť v tlačенých jazykových prejavoch. Dúfame, že si náš článok povšimnú najmä sadzači a korektori, pre ktorých je delenie slov denným zamestnaním.

Sú slová vystúpenie a prejav rovnoznačné?

ELEONÓRA KUČEROVÁ

Naša tlač, televízia i rozhlas v článkoch a reláciách, v ktorých informujú o najnovších politických udalostiach, veľmi často používajú slová *vystúpiť* — *vystupovať* a *vystúpenie* v takom význame, ktorý nebol doteraz bežný, ba niekedy kolидуje so zaužívanými významami. Na základe excerptov z novín, sledovania rozhlasu a televízie možno povedať o používaní nového významu uvedených slov toto:

⁶ Pozri L. Dvonč, *Nesprávne rozdeľovanie slov v knihe Smäd po živote*, SR 30, 1965, 167—169; *Technika a šport — a jazyk*, SR 31, 1966, 243—247; *Nelámte si jazyk!*, Kultúrny život 20, 1965, č. 38, str. 5 (kritika jazykovej stránky prekladu knihy F. W. Croftsa *Starvelská tragédia*, prel. A. Kuzmány-Bruothová, Bratislava 1965); *O jazyku v Slobode*, KS 1, 1967, 152—155.

Podstatné meno *vystúpenie* nachádzame v tlači ako nové, jednotné pomenovanie pre: 1. reč — prejav, 2. diskusný príspevok a 3. (zriedkavejšie) referát — správu. Slovesám *vystúpiť* — *vystupovať* sa prívlastňujú tieto nové významy: predniesť reč — prejav, predniesť diskusný príspevok, predniesť referát — správu, prehovoriť — hovoriť. Substantívum *vystúpenie* (a s ním súvisiace nové významy sloves *vystúpiť* — *vystupovať*) sa takto stáva všeobecným pomenovaním pre najrozličnejšie verejne prednesené prejavy. Proti používaniu, resp. zavádzaniu tohto nového pomenovania hovoria nasledovné fakty:

1. Excerpty ukazujú, že ak čítame vety, v ktorých sa uvedené slová použili, po dlhšom časovom odstupe a bez širšieho kontextu, nie vždy pochopíme, ktorý zo spomínaných prejavov mal autor na mysli. Uvedieme príklady¹: *vo svojom vystúpení zdôraznil* (spravodajca Národného zhromaždenia), *že taký návrh možno predložiť ...*; *v ďalšej časti svojho vystúpenia povedal, že ...*; *po jeho vystúpení v Bratislave začala sa ...*; *Výťah z vystúpenia X. Y.* (nadpis) atď. V týchto úzkych kontextoch nie je dosť zreteľné, či *vystúpenie* tu nahrádza *prejav* alebo *diskusný príspevok*, medzi ktorými je obsahovo istý rozdiel.

Jednoznačnejšie možno určiť význam slov *vystúpenie* — *vystúpiť* v týchto výpiskoch: *k situácii vystúpil minister ...* (t. j. hovoril alebo prehovoril o situácii); *zdôraznil, že chce vystúpiť na verejnosti* (prehovoriť); *prvý v diskusii vystúpil ...* (prehovoriť); *po úspešnom vystúpení* (prejave) *na zhromaždení pražskej mládeže v PKO v stredu večer prehovoril ... znova ... včera*; *oficiálne vystúpenie* (prejav); *vystúpenie v pléne, diskusné vystúpenie* (diskusný príspevok). Sme toho názoru, že ani v týchto prípadoch nie je opodstatnené používanie slov *vystúpenie* — *vystúpiť* na úkor slov zaužívaných a významovo jasných. (Zaznačili sme si jeden zaujímavý príklad: *vyše tisíc vysokoškolákov ... prišlo k bytu rektora VŠP, ktorý z balkóna prehovoril k študentom*. Vieme si predstaviť kurióznú situáciu, keby novinár namiesto slova *prehovoril* bol použil v tejto vete slovo *vystúpil*.)

2. Nový význam slov *vystúpenie* — *vystúpiť* sa prekrýva s týmito jestvujúcimi významami:

a) Z tlače sme si vypísali vetu: *... každý z nich odpovedal ... na otázky ... o ekonomickej situácii v štáte, o vystúpeniach niektorých ministrov ...* Podľa Slovníka slovenského jazyka V., str. 304 [ďalej len SS]) ôsmy význam slovesa *vystúpiť* značí: „vzdať sa členstva, účasti na niečom, opustiť niečo, napr.: *vystúpiť z cirkvi, zo strany, z vlády, z družstva*“. Na základe tohto veľmi známeho významu slov *vystúpiť* — *vystúpenie* by sa mohol čitateľ alebo poslucháč právom nazdávať, že v uvedenom úryvku ide o vystúpenie ministrov z vlády. Pretože

¹ Všetky príklady sú z tlače, rozhlasu a televízie. Z technických príčin sme ich skrátili, ale usilovali sme sa, aby nestratili dôkazovú hodnotu.

však vieme, že z vlády v tom čase nik nevystúpil, domýšľame sa, že v úryvku sa hovorí o prejavoch, resp. stanoviskách alebo názoroch ministrov. Podobný význam má slovo *vystupovanie* aj v otázke: „V súčasnosti nemáte so svojim vystupovaním žiadne problémy?“

b) Sloveso *vystúpiť* znamená v slovenčine okrem iného aj „predviesť istý, obyč. umelecký výkon“. SSJ uvádza exemplifikáciu: SLUK vystúpil v Paríži. Substantívum *vystúpenie* bude potom značiť predvedenie (pomenovanie činnosti — *nomen actionis*) tohto umeleckého výkonu, ako aj vlastné umelecké, kultúrne a iné podujatie realizované pred verejnou (pomenovanie veci — *nomen rei*): podľa toho vystúpiť v rozhlas, v televízii môže len umelec — spevák, herec ap. Verejný činiteľ alebo vedecký pracovník môže v televízii predniesť prejav, prednášku, a nie vystúpiť alebo vystupovať. Je to zbytočné preťažovanie významového obsahu spojením *televízne vystúpenie, rozhlasové vystúpenie*.

Sloveso *vystúpiť* má jeden význam, ktorý je zafixovaný aj v SSJ a bez ktorého sa ani dnešný používateľ nášho jazyka nezaobíde. SSJ ho vykladá takto: „bojovne sa postaviť za niečo, niekoho al. proti niekomu, niečomu; slovami al. činom zasiahnuť do istého konania“. Na ilustráciu príklady z tlače: *vystúpil s novou koncepciou, vystúpil s návrhom; aktívne som vystupoval proti všetkým, ktorí akokoľvek...* Tento význam je veľmi živý a práve on sa vybaví v mysli mnohých čitateľov pri čítaní slov *vystúpiť — vystúpenie*.

Pôvod nového významu slov *vystúpiť — vystúpenie* (a pravdepodobne aj českých ekvivalentov *vystoupit — vystoupení*) možno hľadať v ruštine, kde slová *vystupit* a *vystuplenije* majú nielen zhodnú zvukovú podobu, ale sú aj čiastočne významovo spríbuznené so slovenskými, resp. českými slovami. Zvukovú podobu a čiastočnú významovú zhodnosť nemožno mechanicky prenášať na celú významovú stavbu ruských a slovenských slov *vystupit — vystúpiť, vystuplenije — vystúpenie*. Ak substantívum *vystuplenije* ako pomenovanie veci značí v jednom prípade „prejav“ — ale len prejav, a nie aj diskusný príspevok, resp. referát, treba v slovenčine ako jeho ekvivalent používať slovo *prejav*, a nie *vystúpenie*. *Vystupit* značí „prehovoriť, mať prejav“. Predniesť referát sa povie po rusky *vystupit s dokladom*, z čoho vidieť, že v sémantike ruského slovesa *vystupit* sa *prejav* a *referát* rozlišujú.

Na záver možno povedať: Slová *vystúpiť — vystúpenie* sú dobré slovenské slová. Ich významová škála je veľmi bohatá (podľa Slovníka slovenského jazyka má sloveso *vystúpiť* dvanásť významov) a pevne zaužívaná. Nový význam, ktorý sa začal zjavovať na stránkach tlače, nemá dostatočne presný obsah (prejav, diskusný príspevok, referát) a v niektorých prípadoch sa obsahovo kryje s existujúcimi významami, a preto odôvodnenosť jeho používania je veľmi diskutabilná.

Otázka vzniku a používania nových slov a významov je otázkou konvencie, pravda s predpokladom, že jazyk tieto nové slová, resp. významy potrebuje.

DISKUSIE

O slove míting

ELLA SEKANINOVÁ

Čoraz častejšie sa stretávame v novinách a v rozhlase so slovom *míting* napr. v spojeniach: *usporiadať, míting, konať míting, míting pracujúcich, míting mladých*. V dnešnej situácii, keď sa zvýšila politická aktivita pracujúcich, konajú sa mítingy stále častejšie. Ide o zhromaždenie pracujúcich, študentov, zamestnancov závodu a pod. obyčajne s účasťou vládneho alebo politického predstaviteľa (predstaviteľov) a o diskusiu s týmito predstaviteľmi, debatu o otázkach, aktuálnych pre dané zhromaždenie aj danú situáciu. Uvádzame doklady z dennej tlače: *K pražskému mítingu mladých. V pražskom Slovanskom dome sa konal míting mladých. Vysokoškooláci usporiadali veľký míting na právnickej fakulte. Veľmi dobrým príznakom mítingu bolo aj to, že pár ojedinelých provokačných hlasov samotné plénum umlčalo.*

K slovám *dispečing, dubbing, marketing* sa pripája slovo *míting*. Slovo *míting* je prepis anglického výrazu *meeting*. Sloveso *to meet* v angličtine znamená „stretnúť sa“ a *meeting* ako slovesné podstatné meno zakončené koncovkou *-ing* znamená „stretnutie“.

Slovo *meeting* prevzala ruština, ktorá, ako vieme, sa nebránila cudzím slovám, prijímala ich a zaraďovala do svojej slovnej zásoby. Míting vysvetľujú ruské výkladové slovníky ako „verejné stretnutie alebo schôdzku na predebatovanie politických otázok“ a uvádzajú ho v spojeniach: *vystupovať na mítinge, razognať míting, priňať rezolúciu na mítinge*. Ako zakotvilo toto slovo v ruštine, dokazujú ďalšie odvodeniny utvorené domácimi slovotvornými postupmi. V ruštine je sloveso *mítingovať* s významom „usporadúvať verejné stretnutia, zúčastňovať sa na takýchto stretnutiach, diskutovať alebo rečniť na nich“. Ruština má aj prídavné meno *mítingovýj*, ako *mítingový orator, mítingovaja reč* a dokonca aj slovo *mítingovščina*. Toto je už štylisticky príznakové (hovorové a pejoratívne).

Zastavili sme sa nadlhšie pri ruštine, aby sme ukázali, ako tam

cudzie slovo *miting* zapustilo korene. V slovenčine je iná situácia. Slovník slovenského jazyka uvádza toto slovo ako zastarané s významom „zhromaždenie, tábor ľudu“ a ako športový termín pre stretnutie v istej športovej disciplíne. Neutrálny význam ako verejné zhromaždenie, stretnutie alebo schôdzku na predebatovanie politických otázok, zhromaždenie s rečníckymi prejavmi a diskusiami výkladový slovník slovenčiny neuvádza. Staršie slovníky cudzích slov heslo *miting* nemajú, novšie ho majú a uvádzajú dva významy: 1. slávnostné zhromaždenie ľudu a 2. šport. preteky, zápas. V dokladovom materiáli v kartotéke jazykovedného ústavu Ľ. Štúra sme nenašli doklady z klasikov našej literatúry na slovo *miting*, konkrétne na význam, o ktorý nám ide.

Slovo *dubbing* sme neodmietli ako medzinárodný termín a veľmi zaužívaný výraz, takisto termín *marketing* považujeme za prijateľný ako medzinárodný a prijatý spolu s vecou, ktorú označuje. Pri slove *miting* sa nám vidí, že je situácia iná. Toto slovo vo význame „stretnutie, schôdzka s verejnou diskusiou“ nie je zaužívané a ani neoznačuje novú vec, ktorú sme prevzali spolu s názvom. Môžeme hovoriť a písať o verejnom zhromaždení, o schôdzke alebo stretnutí vedúcich osobností s pracujúcimi, s mládežou a nemusíme zavádzať na označenie takýchto stretnutí osobitný názov. Keď napíšeme, že *v Slovanskom dome sa konal verejný diskusný večer* alebo *zhromaždenie mladých, zhromaždenie študentov*, resp. *stretnutie mladých s politickými predstaviteľmi*, každý nám porozumie.

Nevychádzame zo stanoviska, ktoré odmieta zásadne preberanie a používanie cudzích slov. Bez mnohých slov cudzieho pôvodu sa nezaobídeme a pri mnohých si ich cudzí pôvod už ani neuvedomujeme. No myslíme, že netreba v používaní cudzích slov preháňať a zavádzať ich za každú cenu vtedy, keď vystačíme s domácimi prostriedkami. Slovo *miting* patrí do takejto skupiny. Možno, že sa naše stanovisko nebude zdať každému opodstatnené, preto ho predkladáme na diskusiu.

ROZLIČNOSTI

Nie vid', ale pozri

V posledných dvoch desaťročiach sa v odbornej literatúre, a to najmä jazykovednej, používajú dve odkazovacie slová, a to *pozri* a *porovnaj* (skrátene *porov.*) — Ide nám o prvé z nich, ktorým sa nahradilo a má nahrádzať staršie odkazovacie *vid'*.

Ukážeme, prečo dnes radíme používať len slovo *pozri* a nie *viď*.

Slová *viď* a *pozri* sú tvary rozkazovacieho spôsobu; prvé je tvar rozkazovacieho spôsobu od slovesa *vidieť* a druhé je tvar rozkazovacieho spôsobu od slovesa *pozrieť*. Sloveso *vidieť* má jednak význam „zažívať veci okolitej skutočnosti zrakom“ (napr. *vidieť strom, vidieť brata, vidieť, ako sa deti hrajú*) a jednak „mať schopnosť vnímať zrakom“ (napr. *on ešte dobre vidí*). Naproti tomu slovesá *pozrieť (sa)*, *pozerat' (sa)* značia jednoducho povedané „obrátiť (upriamiť) oči na dačo“, „mať obrátené (upriamené) oči na niečo“.

Ak máme vyzvať čitateľa, aby si vyhľadal isté dielo a v ňom si prečítal (preštudoval) príslušnú časť, primerane to môžeme urobiť len tvarom rozkazovacieho spôsobu od činnosťného slovesa *pozrieť*, teda tvarom *pozri*, a nie tvarom slovesa *vidieť* (*viď*), ktoré má v základe stavový (schopnostný) ráz. Výzva pomocou slova *pozri* je priehľadná a zodpovedá bežnej výzve typu *Pozri (sa) sa na to (nie viď to)*.

Upozorňujeme na to preto, lebo kde-tu v odkazoch na literatúru nájdeme ešte i staršie *viď*. Význam slovies *vidieť* a *pozrieť*, na ktorý sme veľmi krátko poukázali, potvrdzuje, že vo funkcii odkazovacieho slovesa popri slovese *porovnaj* sa má používať iba sloveso *pozri*. (V jazykovednej literatúre, ktorá vychádza v Slovenskej akadémii vied, sa takáto požiadavka rešpektuje.) Vyslovuje sa ním zreteľná výzva, aby si čitateľ vyhľadal príslušnú literatúru a v nej si určenú časť pozrel, teda prečítal, preštudoval.

G. Horák

Patrí slovo šperkownica do Slovníka slovenského jazyka?

Táto otázka sa nám vynorila, keď sme prečítali vo výkladnej skrini istého klenotníctva v Bratislave na umelecky vypracovanej škatuľke slovo *šperkownica*. Zdalo sa nám toto pomenovanie sprvu trochu nezvyčajné, pretože sme sa s ním bežne ešte nestretli. Uvedené slovo sa nezaznačuje ani v Slovníku slovenského jazyka. V dokladovom materiáli pre súčasný SSJ uvedený výraz sa taktiež nevyskytuje. Iba jediný doklad, ktorý možno pokladať za nepriamy doklad na slovo *šperkownica*, sme našli v deminutívnej podobe vo Hviezdoslavových Prekladoch z nemeckých básnikov (XIV. zv., Turčiansky Svätý Martin 1949) na strane 204: *Otvori skriňu, aby šaty spratala, a uvidí šperkowničku*. V slove *šperkownica* ide o názov utvorený z domáceho slova *šperk* pomocou modifikačnej morfémy *-ov-* a odvodzovacej prí-

pony ženského rodu *-nica*. Skúmané pomenovanie patrí k slovám typu *pokladnica*, *klenotnica*, pričom je širšie o modifikačnú morfému *-ov-*, ktorá sa do skúmaného slova dostala preto, aby sa odstránila neobychajná skupina spoluhlások.

Dosiaľ sa uvedený pojem vyjadroval opisnými slovnými spojeniami *puzdro na šperky*, *schránka na šperky* ap., ale v novšom prípade výskytu názvu *šperkovnica* sa signalizuje, že v jazyku prebieha proces, ktorý je prejavom úsilia odstrániť viacsovné pomenovania a tým urýchliť a zjednodušiť dorozumievanie.

Použitie slova *šperkovnica* bolo teda jazykovo odôvodnené a škoda, že sa v SSJ nezachytilo, najmä keď sa doklad z Hviezdoslavových prekladov nachádza v slovníkovej kartotéke JÚLŠ.

R. Kuchar

Akého rodu je lúmen?

V knižke N. T a n s k e j *Vyznáte sa v tlačnici* čítame: *Štuka reálne odhaduje svoje sily. Nie je nijaké lumen, to vie.* (str. 124) Ako vidieť, autorka použila slovo *lumen* v takej podobe, akú má v latinskom jazyku (s krátkym *u*) a podľa latinčiny mu pririekla stredný rod (*nijaké lumen*).

Lenže podstatné meno, ktoré má v latinčine podobu *lumen* (gen. *luminis* = svetlo), sme si v spisovnej slovenčine už dávnejšie zaradili medzi podstatné mená mužského rodu a podľa výslovnosti ho píšeme s dlhým *ú*. V takejto podobe a s takýmto gramatickým zaradením ho môžeme nájsť v Pravidlách slovenského pravopisu a v Slovníku slovenského jazyka.

Medzi podstatné mená mužského rodu sa podstatné meno *lúmen* zaradilo preto, lebo je zakončené na tvrdú spoluhlásku, a takéto zakončenie je pre podstatné mená mužského rodu v spisovnej slovenčine charakteristické.

Podstatné meno *lúmen* sa najčastejšie používa iba v základnom tvare, teda v prvom páde jednotného čísla, a to vo vete *Nie je nijaký lúmen* (= nie je vynikajúci, -a, -e); skloňuje sa podľa vzoru *dub*.

Uvedenú chybu pri použití slova *lúmen* pripisujeme a vyčítujeme rovnako autorke spomínanej knihy a vydavateľstvu Mladé letá.

Pri rode podstatného mena *lúmen* znova pripomíname slovo *wehrmacht*. V spisovnej slovenčine je toto slovo (zachováваме v ňom pôvodný nemecký pravopis) mužského rodu. (Pozri o tom v tomto ročníku nášho časopisu na str. 95.)

G. Horák

SPRÁVY A POSUDKY

Sonda do súdnych spisov

Nateraz jedinou odmenou jazykovedcom za úsilie zvýšiť jazykovú kultúru je oživený záujem vydavateľských a iných inštitúcií o tieto otázky. Ale za-dostučinením je aj ochota, porozumenie, sebakritika a po nej konkrétne opatrenia (pozri článok Z. Šoucovej, *Ako ďalej v SPN*, KS 2, 1968, 115—116). Potešiteľné je, že záujem o jazykovú kultúru prerastá rámec inštitúcií, v ktorých je starostlivosť o kultivovaný jazykový prejav neodmysliteľnou zložkou každodennej roboty. Aj na pracoviskách iných typov sa pociťujú a uvedomujú nedostatky v jazykovej úrovni korešpondencie, zápisov, záznamov, dokumentácie atď., ktoré v istých prípadoch vyžadujú aj veľmi vážne nápravné zásahy. S týmito vedomím dali pracovníci Krajského súdu v Bratislave k dispozícii Jazykovednému ústavu E. Štúra SAV niekoľko súdnych spisov (rozsudky, protokoly). O ich jazykovej stránke sa pripravuje beseda za účasti niektorých pracovníkov JÚ SAV. Pokladáme za užitočné informovať o týchto textoch, lebo rovnaké, resp. veľmi podobné prípady by sa našli aj v materiáloch z iných súdov. Predpokladáme teda, že ide o spoločné jazykové chyby v našej súdnej praxi.

V posudzovaných textoch priam upozorňujú na seba časté pasívne konštrukcie; mnohé sú na hranici korektného vyjadrovania, daktoré túto hranicu aj prekračujú. Napr.: *Jeho previnenia boli riešené aj miestnym národným výborom* (vhodnejšie ... *riešil aj miestny národný výbor*), *výroba bola vykazovaná (sa vykazovala)*, *aby v bode c bolo upravené (sa upravilo)*, *u XY bolo prihladené (sa prihládalo)*, *aby bolo upustené (aby sa upustilo)*, *ako je naň poukázané vyššie (ako sa naň poukázalo)*, *ním tvrdené spoluzavinenie (spoluzavinenie, o ktorom tvrdil)* atď.

Osobitne bolo potrebné venovať pozornosť slovesným väzbám. Ako sme zistili z posudzovaných textov, slovesá, ktoré majú v súdnej praxi veľkú frekvenciu, používajú sa s takou väzbou, ktorá sa pokladá za príznakovú alebo za chybnú: *odsúdiť k niečomu* (spr. *na niečo*), *zaradiť pre výkon trestu* (spr. *na výkon*), *mať predpoklad k vykonávaniu funkcie* (spr. *na vykonávanie, pre vykonávanie*), *postačovať k niečomu* (spr. *na niečo*), *využiť niečoho* (spr. *niečo*), *dosiagnúť niečoho* (spr. *niečo*), *zúčastniť sa niečoho* (spr. *na niečo, v niečom*), *potrebovať k niečomu* (spr. *na niečo*) atď.

Nespisovným prostriedkom je sloveso *prevádzať* vo význame „urobiť, vykonať niečo“. Preto nemá miesto vo výrazoch *previesť dokazovanie*, *previesť inventúru*, *previesť prevzatie* (!) *zásob* ap.

Ako jazykovo chybné hodnotíme vyjadrenie *súd nezahľadal dôvody pre zníženie trestu* (spr. *súd nenašiel, nevidel, nezistil dôvody* ap.); výraz *vziať za dokázané* možno bez ujmy na presnosti vyjadrovania nahradiť napr. takto: *uznať, pokladať za dokázané*. Výraz *napadnúť do výroku* je významovo nezreteľný a jazykovo chybný (sloveso *napadnúť* nemá predložkovú väzbu). Už veľa ráz sa upozorňovalo na nekorektnosť výrazu *jedná*

sa o niečo, ale zdá sa, že tieto upozornenia nemajú nijaký účinok. V posudzovaných textoch sme ani raz nenašli správny výraz *ide o niečo, šlo o niečo, pôjde o niečo*.

Okrem nesprávnych väzieb zistili sme pri slovesách aj tvaroslovné chyby. Minulý čas sloves typu *padnúť* tvorí sa priamo od koreňa — má teda podobu *padol, padla, padlo*. Podoby *vyrieknul, dosiahnul, dotiahnul* sú nespisovné. Sloveso *zmeniť* je dokonavé, nemožno teda predpokladať v 3. osobe jedn. čís. prít. času podobu *zmeňuje*, ktorú sme našli vo výraze *súd zmeňuje rozsudok* (azda *súd mení, zmení rozsudok*).

Nevhodne sa používa predložka *u* v takýchto prípadoch: *vodič u Západoslovenských pekárni, u obžalovaného sa zrušil trest, obžalovaný u poškodenej strany odcudzil* atď. Vo všetkých prípadoch možno použiť ako správne bezpredložkové konštrukcie, čo dakedy vyžaduje aj ďalšie úpravy (*vodič Západoslovenských pekárni, obžalovanému sa zrušil trest, obžalovaný odcudzil poškodenej strane*).

Neprijemne prekvapili pravopisné a tvaroslovné chyby, ako aj nespisovné vyjadrenia typu *cestou súdu* (spr. *prostredníctvom súdu*), *zbývajúca čiastka* (spr. *zostávajúca suma*), *prehlasenie* (spr. *vyhlásenie*), hojnosť lexikálnych bohemizmov (*zhmoždenie, rohlik, obdialnik* — to je mechanická adaptácia čes. podoby *obdělník*). Ale tieto veci nechceme tu podrobne vyratúvať.

Na začiatku sme uviedli, že predbežnou odmenou za drobnú nápravnú prácu, ktorú jazykovedci vykonávajú, je prebudený záujem o jazykovú kultúru. Ale najväčšou odmenou by bolo, keby sa upozornenia a dobré rady dôsledne uplatnili v konkrétnych písaných i hovorených jazykových prejavoch, t. j. v živej jazykovej praxi. Akákoľvek srdečná a milá beseda o elementárnych otázkach jazykovej kultúry v ktorejkoľvek inštitúcii je len prisľubom, že sa veci napravia. Je načas požadovať aj isté záruky, t. j. mať istotu, že ďalšie sondy nebudú nepríjemným sklamaním pre obidvoch partnerov — pre posudzovateľov i posudzovaných.

I. Masár

Úspešná slovenská gramatika

[E. Pauliny — J. Ružička — J. Štolc, *Slovenská gramatika*. Piate, zrevidované a čiastočne doplnené vydanie. Bratislava 1968, str. 583.]

Tažko písať recenziu o knihe, ktorá vychádza už v piatom vydaní a má výslovne uvedené, že ide o zrevidované a doplnené vydanie. Kritické poznámky k nej už napísali iní odborníci pri skorších vydaniach a je isté, že autori si ich povšimli a potrebné úpravy vniesli do ďalších vydaní. A skúmať podrobne, o čo bolo toto piate vydanie doplnené, patrí do odborného časopisu.

Jednu vec však treba zdôrazniť. A to sú tri krátke odseky v úvodnej kapitolke o všeobecných pojmoch, tie odseky, v ktorých sa zdôrazňuje, že ja-

zyk je jedným zo základných znakov každého národa i národnostného celku, a to bez ohľadu na to, či ide o staré alebo nové národy, a v ktorých sa vyzdvihuje povinnosť každého príslušníka slovenského národa správne hodnotiť a používať svoj jazyk, svoju materinskú reč.

Možno uvažovať o tom, či kapitoly o slovnej zásobe, o štylistike, o nárečiach i o historickej gramatike patria do gramatiky. V teórii treba robiť rozdiel najmä medzi gramatikou a slovnou zásobou jazyka, preto z tohto hľadiska by bolo správnejšie recenzovanú prácu označiť ako Slovenský jazyk, ako základné encyklopedické dielo podávajúce všetky súčasné poznatky o slovenčine. Ale na názve vlastne záleží najmenej.

Na vývine Slovenskej gramatiky od jej prvého vydania k piatemu veľmi jasne vidieť aj vývin našich poznatkov o slovenčine i rozvoj našej slovistiky, náuky o slovenčine. Väčšina z týchto poznatkov sa uplatňuje v spracovaní knihy, no niektoré sa v nej zatiaľ neodrážajú. Pri podrobnom porovnávaní s Morfológiou slovenského jazyka by sa napr. ukázalo, že sú tu rozdiely napr. v triedení (a pomenovaní) čísloviek, citosloviec a i. Pravda, mnohé z týchto rozdielov treba chápať ako rozdiely autorské a mnohé azda aj ako odraz toho, že ide o zachovanie pôvodnej koncepcie Slovenskej gramatiky, ktorú meniť by znamenalo vlastne vypracovať novú knihu.

Treba však poznamenať, že novšia literatúra (a tu najmä Morfológia) sa uvádza v zoznamoch literatúry pri jednotlivých kapitolách. Je to správne a dôležité najmä preto, že Slovenská gramatika je už od svojho štvrtého vydania aj vysokoškolskou učebnicou pre pedagogické fakulty.

Vcelku však Slovenská gramatika v takej podobe, akú má dnes, je dôležitou príručkou pre každého, kto hľadá spoľahlivé poučenie o svojom rodnom jazyku.

J. Horecký

Rozum do vrecka — ale nie s chybami

(*Rozum do vrecka. Malá vrecková encyklopédia*, Mladé letá, Bratislava 1967, 276 strán.)

So záujmom sme vzali do ruky malú encyklopedickú príručku pre deti, ktorá vyšla koncom minulého roku vo vydavateľstve Mladé letá. (Z českého originálu ju preložil Pavol V ý r a š t e k.) Knižka je vtipne ilustrovaná a deti v nej môžu nájsť ozaj všeličo zaujímavé. No, žiaľ, takisto v nej môžu nájsť aj rozličné lexikálne, gramatické i pravopisné chyby; a to je už menej potešiteľné.

Pracovníci vydavateľstva si dostatočne neuvedomili dve okolnosti: že knižku dostanú do rúk predovšetkým školáci, t. j. mladí čitatelia, ktorých jazykové formovanie a jazyková výchova nám dnes dvojnásobne leží na srdci; a ďalej to, že knižka svojím obsahom (sú tam základné poznatky z rozličných vedných odborov) sa trochu vymyká z tematického okruhu, ktorý je

pre toto vydavateľstvo bežný. To značí, že úprava takéhoto textu vyžaduje trochu viac starostlivosti, že je v ňom viac úskalí v podobe rozličných odborných názvov a špeciálnych výrazov, ktoré však už ktosi kedysi revidoval, schvaľoval a ustaľoval. A nebolo to včera, ani predvčera, ale aspoň pred desiatimi rokmi.

Preto nás mrzí, že v knižke nachádzame ešte také názvy ako *krychľa* [111] (= *kocka*, *kubík*), *merítko* [206] (= *mierka* — na mape), *tiahlo* [217] (= *ťahadlo*), *sľeda* [99] (= *sluďa*), *dútnavka* [131] (= *tlejivka*), *nárameníky* [273] (= *náplecníky*), *tiažové zrýchlenie* [143] (= *gravitačné*), *rovnomerný prúd* — ako protiklad striedavého prúdu [129] (= *jednosmerný*), *drevené uhlie* [157] (= *drevné*), *vrstovnica* [205] (= *vrstevnica*), *najvyššia hora* [192] (= *najvyšší vrch*), *zverokruh* [85] (= *zvieratník*).

Dnes už v nijakej učebnici zoológie ani botaniky nenájdeme druhový názov *obecný*. Už veľmi dlho platí iba druhový názov *obyčajný*. A v tejto knižke sa s ním stretávame pri viacerých názvoch: *tuja obecná* [69], *vrana obecná* [58], dokonca *ludok obecný* [101]. Existujú viaceré príručky, v ktorých sa možno dočítať, že *koniklec* je *poniklec*, že *divizna* je *divozeľ*. Možno si overiť, či je správny názov *kaderavec*, či sú správne druhové názvy *leknínolistý* a *meduňkolistý*. V recenzovanej knižke teda nemuseli byť medzi chránenými rastlinami nesprávne názvy *koniklec* [68], *divizna fialová* [68], *kaderavec* [68], *medovník meduňkolistý* [68], *plavín leknínolistý* [68] a i.

Starostlivejšou úpravou textu by sa bolo mohlo predísť aj kolísaniu pri uvádzaní niektorých odborných názvov, napr. *papagáj šedý* [67], ale *kaňa sivá* [71]. Ešte nápadnejšie je kolísanie medzi správnym železničným názvom *vozeň*, resp. *vagón* a nesprávnym *voz* v kapitolke o označovaní rušňov a vagónov. Na str. 219 nachádzame vedľa seba správne názvy *osobné vozne*, *nákladné vozne*, *motorový vozeň*, *poštový vozeň*, ale i názvy *rýchlikové vozy*, *nádržkový voz*, *plošinový voz*, *otvorený voz* a i. — asi pod vplyvom českej predlohy.

Vplyvu českej predlohy neodolali ani niektoré ďalšie slová z bežnej slovnice zásoby: *viditeľný púhym okom*, *hviezda objavená púhym okom* [91] (= *voľný m*), *zasiadnutého vyprostíme z okruhu elektrického prúdu* [248] (= *vyslobodíme*), *zvracanie alebo vrhnutie* [248] (= *dávenie*), *prehliadnite si knižku* [5] (lepšie *prezrite*), *popísané druhy* [59], *anatómia popisuje*, *archeológia popisuje* [256 a i.] (= *opísané*, *opisuje*), *vytvoriť svetový rekord* [6] (= *utvoriť*), *majstri spevci norimberskí* [50] (= *speváci*).

Rovnaký pôvod majú i mnohé slovotvorné a tvaroslovné chyby, ako *podozrelý* [250] (= *podozrivý*), *zmodralý* [247] (= *zmodraný*), *zmrzlý* [243] (= *zmrznutý*), *vyhynulý* [61] (= *vyhynutý*), *usadlina* [247] (= *usadenina*), *lávka* [205] (= *lavička*), *studienka* [75] (= *studnička*), *nebezpečie* [73] (= *nebezpečenstvo*), *rozcestie* [206] (= *rázcestie*), *bratia Mongolfierovia* [46] (= *Mongolfierovci*) a i.

Z hľadiska spisovnej normy neobstoja ani niektoré predložkové väzby a spojenia, napr. *výška tónu závisí na kmitočte* [122] (= *od kmitočtu*), *vzhľadom k okoliu* [177] (= *na okolie*), *miesto k preplávaniu* [235] (= *na preplávanie*), *k oceneniu zásluh* [32] (= *na ocenenie*), *pre meranie vzdialenosti zaviedli...* [92] (*na meranie*), *vo vnútri cievky* [125] (= *vnútri*

cievky). Nesprávna predložka je vo vete: *Práca sa koná, ak pôsobí sila podľa dráhy*. [119] Sila môže pôsobiť len *po dráhe*; tak, ako vlak chodí po koľajniciach, auto po ceste ap. [tu ide o miestny, smerový význam predložky *po*; je to teda iný prípad ako povedzme v spojení *po vzore*, kde je ozať namieste iba predložka *podľa*: *podľa vzoru*].

Opätovne musíme upozorňovať na chybnú genitívnu väzbu pri slovese *po-užívať* [ktorú sme pokladali už skoro za zabudnutú]: *veda používa systematických skupín* [58] namiesto správnej akuzatívnej väzby (... *používa systematické skupiny*).

V texte ostali neopravené aj niektoré pravopisné a tlačové chyby, ako *kužel* [113] (= *kužel*), *ľuďom* [5] (= *ľuďom*), *preháňky* [243] (= *prehánky*), *Muráňsky kras* [77] (= *Muránsky kras*), *muflon* [61] (= *muflón*), *Uran, Neptun* [87] (= *Urán, Neptún*), *trinitrokresolát* [100] (= *trinitrokrezolát*), *náhodné zobraňé kamene* [83] (= *náhodné...*), *schopnosť uhlíka tvoriť reťaze* [155] (= *reťazce*), *plutovnožce* [54], (= *plutvonožce*), *vzdialenosť* [115] (= *vzdialenosť*) a iné.

Napokon ešte dve poznámky. Prvá sa týka navrhovanej výslovnosti pri niektorých cudzích menách význačných osobností.

Napr. za priezviskom nemeckého básnika Goetheho je poznámka vysl. *gete* [43]. Pri mene francúzskeho sochára Augusta Rodina sa odporúča výslovnosť *ogyst* [48], podobne pri Viktorovi Hugovi vysl. *ygo* [44], pri Dumasovi vysl. *dyma* [42]. Nazdávame sa, že učiteľom cudzích jazykov sa tak naozaj nerobí dobrá služba, keď sa navrhuje práve taká výslovnosť, ktorú sa oni usilujú u žiakov odstraňovať (zdôrazňovaním správnej výslovnosti *göte, ógúst, ügo, düma* atď.).

V druhej poznámke by sme chceli upozorniť na vecnú nepresnosť niektorých výkladov, napr. že „terminológia skúma a študuje slovné výrazy“ [258], že „frazéológia študuje slovné väzby“ [256] ap. Pri troške námahy by sa hádam boli našli aj presnejšie poučky.

V závere by sme chceli vysloviť presvedčenie, že je skutočne už iba otázkou krátkej budúcnosti, keď v našich popredných vydavateľstvách budú vychádzať nielen zaujímavé a graficky pekne riešené, ale aj jazykovo vzorné publikácie. Dvojnásobne by to malo platiť o knihách pre mládež.

V. Slivková

SPYTOVALI STE SA

Mľandrák. — M. H. z Bratislavy: „Nataša Tanská v knižke Vyznáte sa v tlačnici? použila slovo *mľandrák* v takejto súvislosti: *Štuka, ktorá samozrejme nepozná nikoho, kto by po tom starom mľandrákovi vzdychal, taktne odvedie reč...* Slovník slovenského jazyka slovo *mľandrák* neuvádza. Patrí toto slovo do spisovnej slovenčiny?

V Slovníku slovenského jazyka sú tieto slová so základom *mľandr-*: *mľan-*

dra, mľandravec, mľandravieť, zmľandravieť, mľandravý, mľandravo, mľandravosť. Slovo *mľandrák* teda naozaj v SSJ nie je (ani to nevyčítujeme), no treba povedať, že do spisovnej slovenčiny patrí. Na to, aby sme si ukázali zaradenie slova *mľandrák* v spisovnej slovenčine, treba sa pozrieť na podstatné mená odvodené príponou *-ák/-iak*.

Pretože slovo *mľandrák* — ako všetky slová tejto rodiny — sú citovo príznakové (expresíva), povšimneme si len tie slová odvodené príponou *-ák/-iak*, ktoré majú expresívny ráz.

Slovotvornú príponu *-ák/-iak* majú napríklad tieto slová: *mudrák, sprosták, tapák, tufmák, babrák; sopliak, ciciak*. Ako vidieť, v expresívnom okruhu slov sa prípona *-ák/-iak* v spisovnej slovenčine riadne uplatňuje. Z rodiny slov s odvodzovacím základom *mľandr-* je slovu *mľandrák* najbližšie podstatné meno *mľandravec*. Pritom slovo *mľandravec* je odvodené od najživšieho slova tejto skupiny, od základu prídavného mena *mľandravý (mľandrav-ý)* príponou *-ec*. Slová *mľandravec* a *mľandrák* sú rovnoznačné (synonymné) podstatné mená. No usudzujeme, že *mľandrák* má vyšší stupeň expresivity. I keď slovo *mľandravec* sa používa a bude používať častejšie ako slovo *mľandrák*, chceme týmto príspevkom registrovať i slovo *mľandrák* ako dobre utvorené. Ešte vyšší stupeň expresivity ako *mľandrák* má variant *mľandroš* (ani ten nie je v Slovníku slovenského jazyka, no bude v 6. diele v dodatkoch).

Pre tých našich čitateľov, ktorí by azda nepoznali význam veľkej rodiny slov so základom *mľandr-*, odporúčame pozrieť sa do druhého dielu Slovníka slovenského jazyka (SSJ II, str. 158).

G. Horák

O výslovnosti názvov obcí Tisovec, Dolný Tisovník, Horný Tisovník a Tisinec. — Riaditeľ ZDS v Hačave (okres Rimavská Sobota) Miloš Šramo nám napísal: „V rozhlase, v televízii stále počúvam vyslovovať názov mesta ako *Tysovec*. Spomínam si, ako riaditeľ Vysokej školy knižníckej v Bratislave nás na prednáške presviedčal, že sa názov má vyslovovať *Tysovec*, a nie *Tisovec*, ako sa názov mýlne u nás zaužíval. Nuž, kto má pravdu? Môjho stredoslovenského ucha sa výslovnosť *Tysovec* dotýka nepríjemne a dráždi ho. Moja stará mať pochádzala z Tisovca a vodila nás na návštevu k sestrám do *Tisovca*.“

Názvy obcí *Tisovec* v okrese Rimavská Sobota, *Dolný Tisovník* a *Horný Tisovník* v okrese Zvolen a *Tisinec* v okrese Bardejov boli utvorené (podobne ako napr. *Lipovec, Lipovník, Lipové* ap.) zo starého slovanského slova *tis* (v nárečiach aj *tisa*), ktorým sa v slovenčine volá dnes už u nás zriedkavy ihličnatý strom *Taxus baccata* (v iných slovanských jazykoch aj *Larix decidua, Pinus silvestris*).

Slovo *tis* nie je v slovenčine cudzieho pôvodu, ale má všeslovanský charakter. Skutočnosť, že *tis* už nerastie na Slovensku v takom množstve ako napr. buk, dub, javor, breza, jedľa alebo smrek, však spôsobila a spôsobuje, že slovo *tis* ustupuje z bežnej slovnej zásoby a udržiava sa najmä v odbornej terminológii. Tým sa aj význam miestnych názvov *Tisovec, Tisovník* stáva nepriežračným, ich motivovanosť na prvý pohľad sa stráca. A práve významová nepriežračnosť spôsobuje kolísanie v ich spisovnej výslovnosti najmä

tam, kde nie je známa živá ľudová výslovnosť. V miestnom úze a na blízkom okolí sa vyslovuje *tisovec* aj *tisovník* mätko, názov obce *Tisinec* ako *cišinec* s asibiláciou (podobne ako *cicho*, *dzeći* ap.). Aj z toho vidieť, že ide o pôvodnú mätkosť.

Slabiky *di*, *ti*, *ni*, *li* sa v spisovnej slovenčine vyslovujú mätko. Výnimku tvoria tvary nominatívu plurálu prídavných mien a niektorých zámen, napr. *tí pekní mladí ľudia* a prevzaté slová ako *medicina*, *direktívny*, *tiger*, *Martin*, *politika*, *komunizmus*, *bonifikácia* a i.

Významová nepriezračnosť zvädza hodnotiť slovo *tis* i názvy obcí *Tisovec*, *Tisovník*, *Tisinec* ako nedomáce a vyslovovať ich tvrdo. Možno pripomenúť, že takéto pochybnosti boli aj pri výslovnosti pseudonymu spisovateľky Boženy Slančíkovej Timravy. Ale aj pseudonym *Timrava* rovnako ako slovo *tis* (*tisa*) a od neho odvodené názvy obcí *Tisovec*, *Tisovník*, *Tisinec* treba vyslovovať s mätkým *ř*.

M. Majtán

Spalné teplo, či spaľovacie teplo? — V. Veselý, poslucháč Chemickej fakulty SVŠT v Bratislave: „V učebných textoch, z ktorých sa pripravujem na skúšky, stretám sa s výrazom *spalné teplo*, namiesto ktorého by sa mi lepšie pozdával výraz *spaľovacie teplo*. Mohli by ste môj náhľad potvrdiť?“

Náš pisateľ sa dotkol vážnej názvoslovnej otázky. V odpovedi na ňu môžeme konštatovať, že spojenia slov *spalné teplo* i *spaľovacie teplo* sú jazykovo (formálne) správne. Pravda, na základe opisu významu prídavných mien *spalný* a *spaľovací* (pozri Slovník slovenského jazyka IV, 350) nemožno potvrdiť náhľad V. Veselého, lebo významovo, t. j. vecne (nielen formálne) vyhovuje práve dvojslovný termín *spalné teplo*. Prídavné meno *spalný* má význam „vznikajúci pri spaľovaní“. Tento význam môžeme doložiť napr. spojeniami *spalné produkty*, *spalné plyny* a i. Aj termínom *spalné teplo* označuje sa také teplo, ktoré vzniká pri spaľovaní.

Prídavným menom *spaľovací* vyjadruje sa to, čo je určené na spaľovanie, resp. vec v širokom zmysle tohto slova, v ktorej sa niečo spaľuje. (Porov. *spaľovací materiál*, *spaľovacia pec*, *spaľovacie zariadenia*.) Nazdávame sa, že teplo zatiaľ spaľovať nevieme, nemôžeme ho dať spáliť, ani určiť na spálenie. Termín *spaľovacie teplo* odmietame teda ako vecne nevyhovujúci.

I. Masár

Dopravný strážnik, nie regulovčik ani usmerňovateľ. — E. Považan z B. Štiavnice: „V rozhlase bola nedávno poznámka o tom, že slovo *regulovčik* nie je správne a že namiesto neho je vhodnejší názov *dopravný strážnik*. Mne sa navrhovaný výraz nepáči. Keď už odmietate *regulovčika*, tak ho nahraďte *usmerňovateľom*. Veď čo vlastne príslušník VB na križovatke stráži?“

Hoci sa nášmu čitateľovi názov *dopravný strážnik* nepáči, z významového i slovo tvorného hľadiska vyhovuje lepšie ako nespisovné slovo *regulovčik*, ktoré je nepotrebnou výpožičkou z ruštiny, a to aj napriek tomu, že jeho frekvencia je dosť vysoká v mnohých jazykových prejavoch. (V našom časopise sme sa už o slove *regulovčik* zmienili; pozri J. Ferencík, *Kultúra*

slova i kultúra ducha, KS 1, 1967, 263.) Námieta proti dvojslovnému názvu *dopravný strážnik* vyslovená v otázke, čo príslušník VB na križovatke stráži, nie je dostačujúca, lebo sa v nej berie do úvahy iba význam slova *strážnik* (resp. slovesa *strážiť*). Lenže význam viacsovných názvov treba chápať — obrazne povedané — ako súčet významov všetkých zložiek názvu. Inými slovami, pri významovom rozbere viacsovného spojenia nestačí opierať sa len o jedno slovo, i keď ide o slovo, ktoré je základom viacsovného spojenia.

Nedá sa akceptovať ani návrh pomenovať dopravného strážnika slovom *usmerňovateľ*. Toto slovo má veľmi všeobecný význam a žiadalo by sa pri ňom ďalšie spresnenie (porov. spojenia *usmerňovateľ vývinu*, *usmerňovateľ myslenia* a i.). Namiesto nespisovného slova *regulovčik* a príliš všeobecného výrazu *usmerňovateľ* načím si osvojiť dvojslovný názov *dopravný strážnik*, ktorý korešponduje s názvom *strážnik priecestia*, známym a zaužívaným v železničnom názvosloví.

I. Masár

Šmírgel a vkrutky. — F. Olšanský z Nitry: „Recenzent mojej metodickéj príručky požadoval, aby som v nej nepoužíval slovo *šmírgel*, ale *skelný papier*. Odmietol aj novotvar *vkrutky*. Myslím, že recenzný zásah je v oboch prípadoch pochybený.“

Slovo *šmírgel* zaznamenávajú Pravidlá slovenského pravopisu a vo význame „zmes korundu a magnetitu, používaná ako brúsny materiál a čistiaci prostriedok“ uvádza ho aj Slovník slovenského jazyka. Recenzent naozaj nemusel namiesto tohto slova vnucovať chybnú podobu *skelný papier*. Od substantíva *sklo* má totiž príslušné prídavné meno podobu *sklený/sklenený*. Podoba *skelný* je neústrojná.

Zo slovo tvorného hľadiska vyhovuje aj termín *vkrutky*. Môže byť vhodným jednoslovným ekvivalentom českého odborného názvu *vruty*, ktorý sa nezriedka zjavuje aj v slovenských textoch namiesto doteraz odporúčaného viacsovného termínu *skrutka do dreva*. Termín *vkrutka* je dobre utvorený (porov. slovo tvornú stránku slova *skrutka*) a môže vhodne nahradiť inak vyhovujúci viacsovný názov *skrutka do dreva*. Ukazuje sa, že recenzent práce nášho pisateľa ani v jednom z uvedených prípadov neradil dobre.

I. Masár

Tkanivo, nie tkaň. — Obzor — Vydavateľstvo kníh a časopisov, Martin: „Niektorí autori lekárskeho práce usilujú sa zaviesť termín *tkaň* popri termíne *tkanivo*, a to v tých prípadoch, keď je daktorý orgán ľudského tela (napr. pľúca) zložený z viacerých tkanív. Vyhovuje takýto postup z pomenovacej stránky?“

Najskôr sa vyslovíme k jazykovej stránke. Pri hodnotení termínov *tkanivo*, *tkaň* zostávame na stanovisku, ktoré celkom jednoznačne vyjadruje aj Slovník slovenského jazyka. *Tkaň* je zastarané slovo. Bolo by teda neúčelné zavádzať do súčasnej (modernej) terminológie také prostriedky, ktoré sa z rozličných príčin istým spôsobom vysúvajú na okraj slovnej zásoby. Argumentácia, podľa ktorej viaceré tkanivá istého orgánu treba pomenovať iným názvom, napr.

slovom *tkaň*, nie je dosť presvedčivá a zdá sa nám aj nedôsledná. Veď ak sa istý orgán ľudského tela skladá z viacerých tkanív, vždy ide len o tkanivo. Pozoruhodné je, že v Anatomickom názvosloví (Bratislava 1962) sa uvádza iba názov *tkanivo* (pozri na str. 525) a takisto sa s týmto názvom vystačilo aj v publikácii Vnútorné choroby IVA, str. 517 (porovnaj výrazy typu *tkanivo citlivé na bolesť*). Osobitné prípady sa rozlišujú prívlastkami, napr. *epitelové tkanivo*. Podľa toho by mal byť dostačujúci aj termín *plúcne tkanivo*.

I. Masár

Hrubina a tenčina. — Ing. Ondrej Abaffy, Drevina, n. p. Turany nad Váhom: „V rozličných správach, výkazoch i v podnikovej korešpondencii používame výrazy *hrúbie* a *nehrúbie*. Cítíme, že to nie sú príliehavé slovenské slová, ale nevieme ich primerane nahradiť.“

O lesníckych (drevárskych) termínoch *hrúbie*, *nehrúbie* sa už v odbornej tlači písalo (pozri F. Papánek, *K terminológii tzv. nehrúbia*, Československý terminologický časopis 1, 1962, 358 n.) Návrh profesora Papánka nahradiť termín *hrúbie* termínom *hrubina* a termín *nehrúbie* termínom *tenčina* je z jazykového (slovotvorného a významového) hľadiska prijateľný. I keď sa o týchto názvoch písalo len diskusne, radíme ich používajúc. Podoby *hrúbie*, *nehrúbie* sú mechanickými hláskovými adaptáciami českých názvov.

I. Masár

O slovesnej väzbe držať na dakoho. — A. M. z Bratislavy pochybuje o správnosti a vhodnosti slovesnej väzby *držať na koho'*, ktorú často počul v rozhovoroch. Uvádza, že ju treba nahradiť vhodnejšou konštrukciou *sympatizovať s niekým, mať niekoho v obľube*.

V danom prípade ide o starý jazykový jav, o použitie slovesa *držať* s pôvodne zreteľovou predložkou *na* vo funkcii vzťahovej predložky. Totiž slovesá, ktoré sa viažu s cieľovým predmetom v akuzatíve s predložkou *na*, označujú okrem iného sústreďovanie na niečo, resp. na niekoho. K týmto slovesám sa radí aj sloveso *držať* (pozri J. Oravec, *Väzba slovík v slovenčine*, Bratislava 1967, 192). Novšie predložku *na* zatlačila progresívnejšia predložka *k* (avšak v spojení s inými slovesami). Slovník slovenského jazyka I, na strane 337 uvádza konštrukciu *držať na koho alebo na čo* s významom „dbať, mať zreteľ“ ako ľudovú. Z lístkového dokladového materiálu SSJ (staršieho i novšie excerptovaného) sa ukazuje, že ju používala a rovnako používa staršia i mladšia generácia zo západného i stredného Slovenska: S. H. Vajanský, Kotlín, str. 90 — „*Ale švagrovi slub splniť!*“ riekla, „*my držíme na poriadok!*“; z diela E. Podjavorinskej V otroctve zo strany 31 — „*Smiali sa jej všetci, i on, chorý... lebo bol rád, že na neho drží!*“; v Reštavrácii J. Kalinčiaka na str. 57 čítame: „*Hej kebys' ty vedel, ako teba pán Potocký rád vidí, a jako na teba drží!*“; v Jégého novele Dedinský notár na str. 53 zasa nachodíme: „*Prus je hodný chlap, ale ako nedrží na seba!*“; v Kukučínovom diele Keď báčik z Chochoľova umrie... na str. 154 sa taktiež vyskytuje uvedená frazeologická jednotka: „*Niektorí na sny držia, ale my*

vieme, že sen je sen...; z novšej literatúry by sme mohli uviesť ďalšie doklady z diela K. Lazarovej (Osie hniedzdo, 1954, 43) i K. Jarunkovej (Jediná, 1963, 35) a i.: „Lebo tá prenáramne drží na farára.“ — „Mne to Puškin odpustil, lebo na mňa drží...“.

Uvedené príklady svedčia nielen o širokom používaní, správnosti a potrebe konštrukcie *držať na koho alebo na čo*, ale aj o jej hovorovom charaktere. V tomto zmysle chceme poopraviť SSJ, že nejde o ľudovú (územne obmedzenú) väzbu, ale o hovorovú väzbu.

R. Kuchar

Niekoľko ráz, štyri razy. — D. J. z Prešova sa v dvoch bratislavských deníkoch stretol s násobnými číslovkami, ktoré nepokladá za správne. V Rolníckych novinách čítal túto vetu: *Niekoľko razy jasne vyhlásil, že na to nebol utisnutý.* Z Pravdy uvádza túto vetu: *Stroskotala Migasova osobka na Adamca, lebo ten bol taký výbušný a pohyblivý, že okrem dvoch gólov bol ešte štyri ráz vo vynikajúcej pozícii.* Nepozdávajú sa mu číslovky *niekoľko razy* a *štyri ráz*.

Náš pisateľ má pravdu. Hlavnou skupinou násobných čísloviek sú číslovkové výrazy, ktoré sa skladajú zo základnej číslovky a slova *raz* — *razy* — *ráz* alebo z morfémy *-krát*. Paralelnou násobnou číslovkou k základnej číslovke *jeden* je *raz*. Ďalšie tri násobné číslovky majú takúto podobu: *dva razy, tri razy, štyri razy*. Slovo *raz* (podstatné meno mužského rodu) má pri číslovkách *dva, tri, štyri* podobu nominatívu plurálu ako aj iné podstatné mená. Od päť vyššie má slovo *raz* podobu 2. pádu množ. Čísla *ráz*: *päť ráz, šesť ráz, desať ráz, sto ráz* atď. Druhý variant násobných čísloviek s časticou *-krát* sa tvorí vo všetkých prípadoch rovnako: *jedenkrát, dvakrát, trikrát, štyrikrát, päťkrát, mnohokrát, polkrát* a pod. Násobné číslovky tvorené pomocou slova *ra/razy/ráz* sa píše ako dve slová: *jeden raz, dva razy, päť ráz, tisíc ráz*. Naproti tomu ich synonymný variant tvorený pomocou častice *-krát* sa píše ako jedno slovo: *dvakrát, trikrát, päťkrát, stokrát* a pod.

Slovo *raz* má podľa dnešnej normy podobu *ráz* pri číslovke *päť* a vyšších, pri neurčitých číslovkách, pri číslovke *nula* a zlomkových číslovkách *pol* a *štvrt*: *málo ráz, mnoho ráz, koľko ráz, jeden a pol ráz* a pod. Preto v uvedených vetách mali znieť násobné číslovky takto: *niekoľko ráz* a *štyri razy*.

J. Jacko

Spalné teplo, či spaľovacie teplo? I. Masár	221
Dopravný strážnik, nie regulovčik ani usmerňovateľ. I. Masár	221
Šmirgel a vkrutky. I. Masár	222
Tkanivo, nie tkaň. I. Masár	222
Hrubina a tenčina. I. Masár	223
O slovesnej väzbe držať na da- koho. R. Kuchar	223
Niekoľko ráz, štyri razy. J. Jac- ko	224

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, populárnovedný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV. Ročník 2, 1968, číslo 6. Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Štefanovič. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky zo zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Vytlačili Západoslovenské tlačiarne, n. p., odl. prev. 21, Komárno. Povolené výmerom SÚKK, č. 1015/IV-66.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1968 R-05*81156

Cena Kčs 3,—